

TREPITJANT CARRER: REFLEXIONS SOBRE LES POLÍTIQUES DE JOVENTUT LOCALS I LA PARTICIPACIÓ SOCIAL

TREBALL FI DE GRAU

MERITXELL LLÈSERA I GIRONA
TUTOR: JORDI SOLÉ I BLANCH
GENER 2017
UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA
(UOC)
GRAU EN EDUCACIÓ SOCIAL

Primerament vull realitzar un especial agraïment a totes aquelles persones que he entrevistat i que hem mantingut intercanvis realment interessants. Concretament a l'Antonio Alcántara, al Josep Montes, al Marcel Borràs i a la Candela Gutiérrez. Per haver dedicat part del seu temps i fer que això sigui una realitat.

Per continuar, al meu pare, a la meva mare i a la meva germana. Pels moments d'angoixa viscuts conjuntament i per aquella escolta continua i amb afectivitat. Als amics i amigues que sempre hi han estat, sempre hi són i sempre hi seran. I en especial, al company de vida, al Francesc, pel seu suport incondicional.

Per últim, al meu tutor, en Jordi Solé, per estar allà sempre present. Per saber exigir però també, per estar al costat.

Gràcies

Abstract

Català

Aquest TFG vol aprofundir en la participació dels joves en les polítiques de joventut partint de l'aportació que fa l'acció comunitària i el medi obert des d'un vessant socioeducatiu. Una participació que entén els joves com a subjectes polítics i de ple dret, pretén incorporar altres elements un vincle amb el col·lectiu juvenil partint d'un posicionament crític. En conclusió, obrir espais d'actuació que ens permetin aproximar-nos a les pròpies necessitats dels i les joves i que aquests prenguin partit en el si d'una governança relacional.

Paraules clau: polítiques de joventut, joventut, acció comunitària, vincle socioeducatiu, medi obert, ciutadania, apoderament, transformació.

Anglès

This TFG (Final Project)'s aim is to deepen within the affirmative participation of the youth policies based on the contribution made by the community action and the open environment as elements to be considered from a socio-educational side point of view. Participation is understood as the youth's protagonism. The young people as political subjects with full rights. The TFG pretends to incorporate other elements to be considered in order to propitiate this closeness and bond with the youth group based on a critical position. In conclusion, to open acting spaces that allow us to approach the needs of young people and these taking part within a relational governance.

Keywords: youth policies, youth, community action, social and educational ties, open environment, citizenship, empowerment, transformation.

Índex

1. Introducció	4
2. Justificació	6
3. El concepte de joventut.....	9
3.1. Ser jove avui.....	14
4. Les polítiques de joventut.....	17
4.1. El Pla Nacional de Joventut de Catalunya 2010 – 2020.....	20
4. Participació social i acció comunitària	25
4.2. Participació social.....	25
4.3. Acció comunitària	32
4.4. Relació i importància de l'acció comunitària i la participació juvenil	35
4.5. L'acció socioeducativa en les polítiques de joventut	40
4.5.1. El vincle socioeducatiu	43
4.5.2. Sortir al carrer	44
5. Teixint les polítiques de joventut	48
6. Conclusions	55
7. Bibliografia	58

1. Introducció

Aquest treball parteix d'unes inquietuds pròpies en un camp professional molt determinat: el de les polítiques de joventut en l'àmbit local. L'objectiu és ampliar la mirada i plantejar interrogants capaços d'obrir un debat entorn del treball amb joves des de l'acció socioeducativa que es pot portar a terme en els municipis. Interrogants que permetin construir alternatives des d'una voluntat de canvi de la pròpia subjectivitat. De fet, tal com diu Barbero, «sin esa aspiración a cambiar el mundo, las acciones no supondrían ninguna tensión transformadora. [...] sin ese motor ideológico, careceríamos de realismo puesto que nos faltarían estímulos para realizarlo y de fuerza de convicción ante los demás» (2011: 61).

El plantejament que fem en aquest treball parteix d'un posicionament personal i professional que és, ahora, polític. Partim, doncs, d'una lectura crítica de la realitat social en un context marcat per forts processos de desigualtat i exclusió social. De fet, «luchar contra la pobreza o la exclusión es actuar contra algo que también afecta a nuestras vidas» (Ídem: 63). Així, doncs, el nostre objectiu és recuperar la dimensió política que caracteritza la nostra tasca professional ja que, tal com veurem al llarg del treball, aquesta és indissociable d'un context social i històric determinat. Una dimensió política que ens ha de servir per interpretar i analitzar el tipus d'encàrrec social que assumim. Per aquest motiu, és fonamental preguntar-se com concebem els joves i com ens conceben ells i elles a nosaltres, quins processos generem al territori, quines eines i recursos posem a l'abast d'aquest col·lectiu, quines dinàmiques som capaços d'activar i quins processos d'exclusió podem combatre a partir de la nostra tasca professional.

De fet, i com anirem veient, s'han anat articulant diferents debats sobre les polítiques de joventut. Un dels més importants aniria relacionat amb si aquestes polítiques poden fer front a unes desigualtats que són estructurals pròpies d'un sistema econòmic, social i polític determinat. Sense perdre de vista que aquest estudi es centra en un àmbit local, si que podem dir que existeixen projectes i programes que pretenen fer front a aquestes desigualtats des de allò col·lectiu i comunitari. Uns espais d'apoderament i de conscienciació sobre la realitat que ens toca viure i que ahora, poden generar resistències i altres formes de fer.

En definitiva, potenciar l'autonomia juvenil per tal que els i les puguin exercir i participar en la comunitat i en aquells espais que viuen sent agents actius.

Tot això és el que desenvoluparem a continuació fent èmfasi en la dimensió socioeducativa en tan que pensem que aporta diferents elements interessants a tenir en compte en la nostra praxis professional. Elements que ens permetran partir de les necessitats i desitjos dels i les joves respectant els seus propis espais i, fins i tot, incorporant-los.

2. Justificació

L'objectiu d'aquest TFG és oferir una mirada crítica a les actuals polítiques de joventut. No ens proposem fer-ho en termes genèrics, sinó posant el focus d'atenció en la participació juvenil dins d'una lògica de praxi local. Des d'aquest enfocament global, s'entenen les polítiques de joventut, en la seva significació més genèrica, com un conjunt de pràctiques, accions, estratègies i projectes que tenen com a missió principal un canvi i una transformació social a escala individual, col·lectiva i estructural. Al llarg del treball, veurem els diferents enfocaments polítics que han sustentat les polítiques de joventut des del seu origen fins a l'actualitat per evidenciar, precisament, que aquestes tenen uns objectius clarament polítics i contextualitzats en un moment històric i social determinat.

Actualment, els i les joves es veuen abocats a un present i futur ple d'incerteses, on les trajectòries vitals de caràcter lineal han quedat esborrades davant l'exposició a itineraris difusos en els quals, el que és important, és l'aquí i l'ara. D'una banda, se'ls reclama que esdevinguin adults i que actuïn com a tals en relació a uns deures de ciutadania però, de l'altra, se'ls hi nega els drets més bàsics a l'hora de poder incidir activament en els diversos àmbits de la seva vida. Per aquest motiu, dedicarem un capítol d'aquest treball a pensar el concepte de ciutadania i analitzar les seves implicacions en matèria de joventut.

Cal dir que les polítiques de joventut han fet nombrosos avenços en el seu discurs, tant en l'àmbit teòric com en el pràctic, havent-hi professionals que lluiten dia rere dia des de la seva humil posició per tal que els i les joves acabin articulant-se com a subjectes (polítics) de ple dret. Tanmateix, encara hi ha molt de recorregut per fer.

El Pla Nacional de Joventut de Catalunya (2010 – 2020) -d'ara endavant PNJCat-, articula la participació (i concretament, la participació juvenil), com un dels eixos principals que impregnen les polítiques específiques, apostant clarament per un treball en xarxa i posant l'èmfasi en els principis d'interinstitucionalitat i interdepartamentalitat. Ara bé, la pràctica és una altra. Quan les polítiques de joventut aterren en l'àmbit local ens trobem amb una

realitat ben diferenciada. En primer lloc, la rigidesa de les administracions públiques dificulta enormement la tasca que portem a terme els i les professionals que treballem en el marc de les polítiques de joventut. De fet, aquestes polítiques no són considerades com a prioritàries i queden relegades a un segon terme, quelcom que es veu afectat en els pressupostos que se'ls hi atorguen. En segon lloc, i d'acord a la lògica política que hi hagi en un moment concret, o bé aquestes polítiques aniran encaminades a establir estratègies de transformació social amb pràctiques i accions que posin en relació els continguts i les eines necessàries per tal que els i les joves esdevinguin subjectes crítics, o bé tindran una finalitat reproductora i alienant sense generar cap canvi significatiu i basant les diferents estratègies sota una lògica de servei-consum.

Tenint en compte aquest marc general, aquest TFG pretén reivindicar la importància de l'acció socioeducativa a l'hora de potenciar una participació juvenil real i efectiva, prenent com a referència els principis rectors del PNJCat. El que plantejem aquí és un assaig que, partint de la revisió bibliogràfica en matèria de joventut i polítiques juvenils, així com del recull de les pròpies veus de professionals i experts¹, permeti obrir propostes de treball capaces d'articular noves respostes des de l'acció local. Així mateix, es vol aprofundir en la dimensió socioeducativa que impregna qualsevol acció des de les polítiques de joventut, recalcant la importància de l'establiment d'un vincle socioeducatiu

¹ S'han entrevistat diferents persones al llarg d'aquest TFG. Les converses mantingudes amb elles han servit per contrastar el discurs que hem anat desplegant al llarg del treball. Puntualment, s'incorporen cites d'aquestes entrevistes, enregistrades al llarg dels mesos d'octubre i desembre del 2016 i transcrites per a la realització d'aquest treball. La transcripció de les entrevistes no les incorporem a l'annex del treball. Les persones entrevistades són les següents:

- ❖ Pep Montes: Expert en polítiques de joventut amb nombroses publicacions havent realitzat assessorament en matèria de polítiques de joventut. Actualment, membre de la junta de l'Associació Catalana de Professionals de les Polítiques de Joventut.
- ❖ Antonio Alcántara: Educador Social i professor a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i a la Universitat de Girona (UdG). Expert en participació i participació juvenil. Formador del curs "Especialistes en Polítiques de Joventut" de la Generalitat de Catalunya. Implicat activament en l'Ateneu Popular 9Barris.
- ❖ Marcel Borràs: Sociòleg i tècnic de participació i associacionisme de la coordinació territorial de joventut de Tarragona de la Generalitat de Catalunya.
- ❖ Candela Gutiérrez. Fundadora de "Caracola Iniciativas" i experta en participació i participació juvenil. Membre i formadora de la Red Creando Futuro (<http://redasociativa.org/creandofuturo/>). També realitza assessorament en participació a municipis.

amb els joves i donant un espai a l'educació social dins de les polítiques de joventut.

En primer lloc, realitzarem una aproximació al concepte de joventut i de les polítiques de joventut per tal d'entendre i analitzar com es van originar els diferents paradigmes que les han mantingut i en quin moment ens trobem actualment. En aquest sentit, abordarem el concepte de ciutadania per tal d'analitzar com s'articula a l'hora de considerar els i les joves com a subjectes de ple dret.

Tot seguit, i tenint en compte diferents visions en l'àmbit de les polítiques de joventut, exposarem la nostra concepció de l'acció comunitària i la participació social des d'un enfocament juvenil. L'objectiu és el de poder teixir les diferents accions que es poden portar a terme des d'aquest enfocament, tot recalcant la importància d'aquesta praxis en el desenvolupament de les polítiques de joventut, però també en una manera d'entendre l'exercici professional de l'educació social.

Finalment, analitzarem el paper que pot exercir l'educació social en el marc de les polítiques de joventut, un espai d'acció professional que s'articula, sobretot, a partir de la construcció del vincle socioeducatiu, quelcom que pot permetre vertebrar altres pràctiques en el treball amb joves des de l'àmbit local.

3. El concepte de joventut

Encara que clàssics com John Locke o Jean Jacques Rousseau van iniciar la definició moderna de l'adolescència i la joventut, el concepte d'adolescència va sorgir en l'àmbit acadèmic amb el llibre de G. Stanley Hall, *Adolescence: Its psychology, sociology, sex, crime, religion and education (1904)*. Aquest psicòleg nord-americà partia de les característiques físiques i psicològiques de la pubertat per a desenvolupar una noció biològica de la joventut que associava l'adolescència, compresa entre els 14 i els 24 anys, amb un període de tensió i desordre emocional que podia provocar desviacions, neurosis, etc. i que, normalment, s'expressava en conductes egoistes, cruels i/o criminals. En aquest sentit, la psicologia, a més de reconèixer els canvis biològics en el pas cap a la joventut, va molt més enllà i la concep com el temps en el qual el subjecte es configura com a adult. Des d'aquesta perspectiva, s'entén la joventut com un estat en el qual ja no s'és infant però tampoc adult, un període de moratòria i també de posició marginal entre les etapes reconegudes del món infantil i el món adult. Dins l'enfocament psicològic, acaba prenent importància el paper de la identitat, centrant-se en els diferents processos psicològics que l'acaben conformant; en aquest cas, el fet de passar d'un entorn segur (entorn familiar) a un d'insegur i desconegut i la confecció de la pròpia identitat mitjançant processos d'oposició o d'afiliació entre el grup d'iguals i l'alteritat.

L'antropologia, per la seva banda, també ha ofert les seves interpretacions en relació a la construcció social i cultural de la joventut. Com tota categoria social, el concepte de joventut és una construcció històrica i social que ha respost a les diferents percepcions que s'han tingut d'ella en un context determinat. L'origen del concepte de joventut (que no dels i les joves) s'accentua amb la Revolució Industrial i l'establiment del sistema de producció capitalista que va generar una nova organització del treball en el qual s'exigia la preparació dels individus per a la seva integració efectiva en la vida productiva i social. Així doncs, la joventut va ser la resposta a aquestes noves exigències, encara que el reconeixement com a col·lectiu diferenciats es va donar, sobretot, a meitats del S.XX (Balardini, 2000).

L'escola va adquirir un rol fonamental en la construcció de la categoria de joventut, és a dir, aquell col·lectiu que se'l considera capacitat per assumir certes responsabilitats però el qual encara no ocupa un paper imprescindible en la producció perquè s'està preparant per fer-ho amb el seu pas per l'escola i per la universitat. La concepció contemporània de la joventut es va desenvolupar, doncs, dintre d'un sistema escolar que es va convertir en el principal agent de desenvolupament de les potencialitats individuals. Així doncs, la condició social de la joventut va aparèixer inicialment com una manifestació burgesa en la qual només alguns joves privilegiats podien ajornar l'ingrés a la vida productiva per mantenir-se en un cert estat d'oci i preparació dintre l'escola i la universitat.

D'aquesta forma, podem afirmar que no existeix un prototip de joventut ja que aquest es conforma en base a unes variables culturals que són significativament diferents en cada societat i cada època. De fet, és la societat la que organitza les diverses transicions cap a la vida adulta «per això la joventut es construeix com un fet social inestable i no només com un fet biològic o jurídic inamovible» (Solé, 2010:10). En aquest sentit, ens sembla interessant l'aportació que fa Freixa (2001) quan apunta que l'estudi de la joventut des d'una mirada antropològica s'ha de basar sobre els propis condicionants socials i els imaginaris cultures i simbòlics que estableixen els seus processos d'enculturació. En aquest sentit, i seguint a Francés García , «la condición juvenil ha sido objeto de una apropiación cultural por parte de nuestra sociedad, que le ha ido dotando de una serie de connotaciones simbólicas dejando de ser específicas de la edad» (2008: 36). En conseqüència, «les "cultures juvenils" estan estretament lligades a la creació d'estils de vida, que no protagonitzen només els joves, atès que forma part de la gran diversitat d'experiències amb què els individus contemporanis intenten definir i construir la seva subjectivitat (...)» (Solé, 2010:38).

Arribats a aquest punt, existeix cert consens a l'hora de caracteritzar la joventut com «una etapa de gran vitalitat i d'iniciació en els diversos nivells de l'àmbit social: participació en diferents grups socials, món del treball [...] amb tot el que això comporta d'aprenentatges, d'adquisició i de gestió de la pròpia autonomia» (Soler, 2005: 286).

Actualment, però, aquesta concepció no està fora de debat i des de la perspectiva sociològica, la joventut es pot entendre des de diferents concepcions: la concepció que entén la joventut com a una etapa en la seva totalitat i la concepció que entén la joventut com un procés de transició.

Dintre de la primera concepció –la joventut com una etapa-, trobaríem, d'una banda, els posicionaments adultocràtics sota els quals es concep la joventut com una etapa negativa i, de l'altra, els posicionaments juvenilistes, on es concep la joventut com una etapa afirmativa i positiva: «la joventut no s'ha d'entendre com un procés de transició a la vida adulta, sinó com una etapa plena en què la principal raó de ser és gaudir de les experiències per tal de construir la pròpia identitat» (Llopart i Serracant, 2004: 13). De fet, en el concepte adultocràtic hi entra en joc una relació de poder entre l'adult i el subjecte jove a partir de múltiples construccions simbòliques que engloben unes significacions vàlides per ambdós: «Se traduce en las prácticas sociales que sustentan la representación de los adultos como un modelo acabado al que se aspira para el cumplimiento de las tareas sociales y la productividad» (Krauskopf, 1998: 124).

La concepció que entén la joventut com a transició se centra en concebre-la com un procés que es dona entre la infantesa i l'adulthood i en el qual la persona interioritza les capacitats i les habilitats que el propi món adult articula com a vàlides per tal de poder arribar a la independència, és a dir, la joventut entesa com un procés de maduració biològica i psicològica. Es fa evident, doncs, com les diferents polítiques de joventut que es facin des d'aquest enfocament desprendran, per si soles, actituds de paternalisme i minorització en relació a la joventut.

Entre aquests enfocaments diferenciats, sorgeix una nova concepció que contempla diferents aspectes. Aquest enfocament entén la joventut en una concepció més àmplia entorn de la ciutadania: els i les joves posseeixen uns drets i uns deures socials que han de poder posar en pràctica. Sota aquest paradigma no es posa l'accent en el trànsit cap a una vida adulta independent, sinó en l'accés als recursos socials, polítics, culturals i econòmics: «el que converteix els joves en ciutadans no és la possessió d'una sèrie de drets sinó activar-los en la pràctica» (Llopart i Serracant, 2004: 13).

Tots aquests debats que hem exposat fins ara ens volen fer veure que no és tan important l'edat sinó els propis objectius i finalitats de les accions que es desenvolupin sota el marc de les polítiques de joventut. En altres paraules, el concepte de joventut confeccionat sota uns límits d'edat és ambigu, ja que amaga (i naturalitza) altres situacions de desigualtat a les quals es poden veure abocats els i les joves per altres variables com poden ser el sexe, l'ètnia, la classe social, entre d'altres i que impossibilita l'accés per igual als béns culturals i simbòlics. Aquest marc, encara que pugui ser difús, «nos proporciona la inmensa ventaja de responder efectivamente a las situaciones individuales de un entorno social cada vez más diverso, individualizado y complejo» (Guidikova, 2002: 2).

Així doncs, agafem de referència l'enfocament que parteix de la joventut entesa com a ciutadania i que se sustenta en la configuració dels i les joves en pla d'igualtat respecte a altres etapes de la vida com poden ser l'adulthood o la vellesa, així com en la capacitat de transformació social del mateix col·lectiu. De fet, així ho recull el mateix PNJCat 2016 – 2020:

El reconeixement de les persones joves com un sector de la ciutadania amb entitat pròpia i diferenciada, amb unes circumstàncies i unes necessitats específiques, que han de ser subjecte, per tant, de polítiques públiques que tinguin en compte la seva realitat desigual pel que fa a la dels adults i també dins del propi col·lectiu, per poder posar en pràctica els recursos i les competències que permetin abastar la plena ciutadania. (2007:18)

Si fins ara hem apuntat a diferents concepcions sota el paradigma de la sociologia de la joventut, cal aturar-nos en com es comprèn la joventut en l'àmbit administratiu. El propi PNJCat 2016 – 2020, així com la Llei de Polítiques de Joventut de Catalunya, situen entre els 16 i els 29 anys les actuacions en el marc de les polítiques de joventut públiques. A partir d'aquí, el concepte de joventut és analitzat i utilitzat en la configuració de les diferents polítiques públiques, és a dir, és articulades des de la justificació de les pròpies polítiques de joventut que en un context determinat s'estiguin desenvolupant. Així, per exemple, no és el mateix entendre la joventut com a problema que com a recurs. Si analitzem la tipologia de polítiques socials que es realitzen a nombrosos països podem veure com la concepció de joventut canvia radicalment. En aquells països en els quals les polítiques socials s'han assentat sota principis assistencialistes, la joventut és entesa com un problema i no com

un recurs. Per aquest motiu, les diferents accions que es desenvolupen posen el focus en aquella població (jove) que, alhora, és etiquetada de delinqüent i perillosa. En canvi, en altres països en què les necessitats de la joventut han tingut una importància real, s'han sabut articular polítiques universals ficant l'accent en les problemàtiques nuclears (ocupació, habitatge, educació...) i donant més prioritat a les polítiques afirmatives. Amb aquest exemple, podem veure la relació dialèctica que existeix entre les configuracions socials i històriques i la resposta per part de les polítiques públiques. Si abans hem dit que agafem de referència la joventut entesa com a ciutadania també caldrà veure com és confeccionada aquesta ciutadania i sota quines premisses. Quin tipus de ciutadania? Què vol dir que els i les joves siguin considerats com a ciutadans i ciutadanes de ple dret? Quines implicacions comporta a la pràctica?

Així doncs, en les definicions que s'han pogut extreure de diversos autors i autores, podem veure com la participació va relacionada, al mateix temps, amb la condició de ciutadà o ciutadana. De fet, els mateixos documents legals que regulen les polítiques de joventut en un marc o en un altre posen l'accent en l'accés a la ciutadania per part del col·lectiu jove. Ara bé, des de quines lògiques es pot exercir la ciutadania? No cal recordar que, no fa massa anys, les dones no eren concebudes com a ciutadanes, entenent el fet d'adquirir la condició de ciutadà a partir del compliment de la majoria d'edat, quelcom que atorgava una sèrie de drets i de deures. Un dels drets més valuosos era el dret al sufragi. En l'actualitat, no són poques les controvèrsies que genera aquest concepte a l'haver exclòs amplis sectors d'una població determinada com són les persones immigrants, però també als joves menors de 18 anys. Cal, per tant, examinar més àmpliament la significació latent que apunta el concepte de ciutadà o ciutadana. Ho podem fer a partir de la següent definició: «la ciudadanía es el vínculo legal y social entre las personas y su comunidad política y democrática» (Checkoway i Guerrero, 2009: 20).

D'acord a aquesta definició, cal entendre la ciutadania com acció política. S'exerceix la ciutadania en la mesura que les persones estableixen relacions amb el seu entorn més immediat. Per aquest mateix motiu, podem reconèixer múltiples experiències actuals en les quals joves menors d'edat estan participant activament en diversos projectes que tenen com a finalitat la millora

de les problemàtiques i necessitats que es detecten. Aquests joves també són ciutadans i ciutadanes, com també ho són els nens i nenes des de la declaració dels drets dels infants per la Convenció de Nacions Unides l'any 1989, concretament, a l'article 12. Des d'aquesta perspectiva, s'ha d'acceptar que els i les joves «(...) no son solo destinatarios pasivos de las estructuras sociales adultas, sino que construyen activamente su vida y la de las personas que les rodean» (Checkoway i Gutiérrez, 2009: 38).

Així doncs, el terme ciutadania implica, d'una banda, l'accés als diferents recursos culturals, socials, polítics i econòmics tan de forma individual com col·lectiva i, de l'altra, un procés d'aprenentatge i d'adquisició de les habilitats i capacitats per tal de poder incidir en el nostre entorn a partir d'un posicionament actiu i conscient. En definitiva, i tal com sosté La Carpa,

Ser ciutadà o ciutadana no és un procés que s'hagi d'aconseguir només a través dels drets lligats a l'edat, sinó que és un procés fluid i d'aprenentatge que es construeix a partir de la pràctica i de l'experiència cívica dels i les joves, i com adquireixen els recursos que necessiten i els tipus de pràctiques que desenvolupen per operar en l'àmbit públic. (2011: 10).

D'acord a aquesta definició, no entenem aquest concepte projectat en un futur i que s'aconsegueix quan s'és adult. Aquest concepte l'entenem com un procés de conquesta d'espais i d'implicació activa sobre la base d'una autonomia on els i les joves es converteixin en subjectes actius.

De fet, Benedicto (2007) fa la diferència entre “ser ciutadà” i “exercir com a ciutadà”. Mentre que el primer identifica un estatus concret, el segon desenvolupa una acció concreta. En aquest sentit, s'afirma la tesi que per tal de passar de l'estatus al desenvolupament és essencial la capacitat d'agència i la participació sociopolítica. Des d'aquesta concepció és com els i les joves es fan ciutadans i ciutadanes: «Y es que los jóvenes [...] se hacen ciudadanos de una manera fluida y contingente, en muchas ocasiones de forma episódica, a través de las experiencias cotidianas de presencia y protagonismo en los diferentes espacios de la esfera pública» (Benedicto, 2007:34)

La pregunta rau, llavors, en què vol dir ser jove avui. Que és allò comú i divers que traça les diferents trajectòries i històries vitals dels joves?

3.1. Ser jove avui

Des de fa un temps, assistim a nombrosos canvis en l'àmbit social i econòmic que estan impactant i configurant les diverses trajectòries juvenils. De fet, hi ha nombrosos experts que parlen de l'explosió d'una nova condició juvenil. Però, quins són aquests canvis?

D'una banda, ens trobem amb la caiguda dels Estats de Benestar conjuntament amb el concepte d'Estat-Nació que regulaven les nostres vides i que ens proporcionaven certa estabilitat i seguretat. Ara, per contra, veiem com les nostres vides estan avocades en un futur d'inseguretat permanent. La configuració del mercat de treball no és una altra que la lògica financera recolzada per uns Estats que han contribuït en la desregularització i deslocalització dels llocs de treball. De fet, això comporta una precarització total i a una incertesa tant personal com laboral. Aquesta situació es produeix sota l'auge del neoliberalisme i la globalització (un fenomen que cal interpretar també en termes culturals) amb l'extensió de les noves tecnologies de la comunicació i la informació.

La conseqüència més directa és la diferenciació en les trajectòries de caràcter vital dels i les joves: si abans es caracteritzaven per la realització d'una etapa formativa amb una futura inserció laboral i l'accés a un habitatge independent amb la consolidació d'una família, podem afirmar que avui en dia això ja no és així. La pròpia desregularització del mercat de treball ha trencat aquestes trajectòries de caràcter lineal. S'hi afegeix el canvi de valors en les subjectivitats, ja que hem passat d'una societat material a una societat posmaterial, amb unes conseqüències en els imaginaris de les persones. Si abans el que es valorava era tenir una feina estable amb un sou mínim per poder abastir unes necessitats i uns desitjos amb l'emancipació com a objectiu, a hores d'ara es valora el present; l'aquí i l'ara. Com podem veure, la variable socioeconòmica juga un paper fonamental fent augmentar, encara més, les diverses trajectòries de precarietat i de desigualtat. D'aquesta forma, això comporta a «una aparición de un estado de incertidumbre y frustración entre una parte considerable de los jóvenes, fruto de la imposibilidad de poder diseñar cualquier tipo de proyecto de vida autónomo (...)» (Agiriano, Bergua, Castaño, 2002: 6).

Aquest quadre ens dibuixa una realitat en la qual existeixen múltiples formes de relació interpersonal i d'autorealització personal però que, al mateix temps, produeix un augment de les situacions de risc. Al mateix temps, l'etapa juvenil està caracteritzada per uns processos d'elecció constant, i segons l'elecció que es realitzi en un moment determinat, els resultats i les conseqüències variaran. En realitat, la llibertat d'elecció no existeix, ja que no tots els joves tenen accés, de forma igualitària, als recursos existents. Obviar aquest fet ens porta a què molts dels obstacles que es troba aquest col·lectiu en la construcció del seu projecte vital recaiguin en les seves pròpies eleccions, sense analitzar quin paper hi juguen les variables socioeconòmiques.

Així mateix, també s'ha de diferenciar què entenem quan parlem d'autonomia i d'emancipació. El fet que un subjecte s'hagi emancipat no porta directament a què sigui autònom, ja que ens trobem amb múltiples històries de vida on les condicions precàries juguen un paper molt important. D'altra banda, existeixen trajectòries que no cerquen l'emancipació, sinó una experimentació partint de diferents articulacions i punts d'ancoratge per adquirir més autonomia. Dependència i autonomia es barregen en les diverses biografies juvenils. En aquest sentit, «la autonomía se hace así realidad en el propio desarrollo biográfico juvenil y no en la vida adulta conseguida a través de la emancipación» (Benedicto, 2015 :30).

Davant d'aquest context, entenem que les polítiques de joventut han de proporcionar els recursos i eines necessàries perquè aquestes eleccions es puguin prendre en un context d'anàlisi desenvolupant la pròpia capacitat d'incidir en un entorn tan complex. Ara bé, com articular-ho a través de les polítiques de joventut? Quin abast tenen? Com s'han configurat al llarg del temps i sota quina concepció es desenvolupen actualment?

4. Les polítiques de joventut

No sempre ha sigut fàcil definir què són les polítiques de joventut. Com a tècnics i tècniques de joventut, si ens trobem un conegut pel carrer i ens pregunta quina feina fem, no sabem ben bé què respondre. Les nostres respostes fluctuen entre “tot allò que afecta als i a les joves del municipi” i que ningú acaba d’entendre bé, fins a l’explicació detallada de tot allò que has fet al llarg d’un dia laborable, com si ens haguéssim de justificar. Algú podria pensar que això passa perquè no hi ha una significació global del que són les polítiques de joventut, però tu saps quina és el teu encàrrec (ens referim tant a l’encàrrec polític com institucional), quines finalitats persegueixes i on vols arribar.

Seguint a Montes (2008), la primera premissa que comparteixen les polítiques de joventut és que són les encarregades d’ocupar-se de qualsevol àmbit i/o esfera que afecta (de forma directa o indirecta) als i a les joves. Concretament, les polítiques de joventut han d’anar adreçades a la totalitat de joves d’un municipi concret, creant i establint les estratègies necessàries per tal que la igualtat d’oportunitats sigui un principi intocable.

La segona premissa implica crear una interdependència entre les polítiques de joventut i la interlocució amb els i les joves. Aquesta interlocució es conforma en diferents nivells, depenent de les pròpies finalitats de les polítiques de joventut que s’estiguin efectuant en un moment i en un context determinat. Així doncs, la interlocució es pot basar en crear espais on els i les joves puguin accedir a l’hora de proposar i opinar, o pot anar molt més enllà i generar espais participatius en els quals els i les joves siguin els agents claus a l’hora d’articular aquestes polítiques de joventut. D’aquesta forma, «aquesta capacitat d’interlocució ha de ser prèvia a qualsevol intent de construcció d’una política estable de joventut. No podem fer política de joventut sense els joves» (Montes, 2008: 20). Guidikova, per la seva banda, ho exposa de la manera següent: «Las políticas juveniles están por encima de todo y principalmente para crear condiciones para que los jóvenes aprendan, experimenten, jueguen, tomen decisiones y desarrollen sus capacidades como ciudadanos y actores económicos» (2002:3)

Tenint en compte aquesta concepció de les polítiques de joventut, no és fins a la finalització de la dictadura franquista i l'inici de la transició democràtica que podem començar a parlar d'unes polítiques de joventut assentades en el nostre país. Així doncs, podríem destacar quatre etapes que en cap cas són excloents, si no continues i acumulatives.

La primera etapa comença el 1976 amb la configuració del que seria la nova Constitució Espanyola, que establiria el reconeixement d'uns drets i uns deures específics. D'aquesta forma, les polítiques de joventut en aquest període giren al voltant d'activitats i ofertes específiques emmarcades, sobretot, en l'oci i el lleure. Es comença a veure un cert reconeixement institucional dels canals de participació juvenils existents que desenvolupaven les entitats juvenils i que es van materialitzar en taules joves i consells de joventut. En definitiva, podem dir que es desenvolupen accions específiques que responen a posicionaments assistencialistes. De fet, és a partir del 1979, amb l'aprovació del segon Estatut d'Autonomia de Catalunya, quan Catalunya té reconeguda la competència exclusiva en matèria de joventut, moment en el qual es crea el Consell Nacional de Joventut de Catalunya l'any 1979 i, tot seguit, al 1980, la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya.

La segona etapa s'inicia a mitjans dels anys 80. Al 1985 se celebra l'Any Internacional de la Joventut. Arrel de les recomanacions de l'ONU i dels diversos actes que es van commemorar en territori català, s'inicia un reconeixement i un enfortiment de les estructures que fins al moment hi havia al voltant de les polítiques de joventut. És en aquest moment també quan altres àmbits que afecten de forma directa als i a les joves, prenen importància: ensenyament, cultura, formació, sanitat, habitatge; el que diríem "polítiques nuclears". També és en aquesta etapa quan es comença a parlar de la interdepartamentalitat i interinstitucionalitat, així com d'una interlocució directa que fomenti la participació dels i les joves en l'articulació d'aquestes polítiques. Cal dir, però, que encara que els discursos prenen com a referència aquest enfocament, les praxis estaven totalment allunyades. Un punt de referència en aquesta etapa és el "Projecte Jove" impulsat per l'Ajuntament de Barcelona que incorpora, per primer vegada, el concepte de polítiques integrals; «s'inicia així una nova etapa en què les polítiques de joventut volen ser participatives i

centrar-se en la inserció social i professional com a requisit per a la transició a la vida adulta» (Soler, 2005: 290).

La tercera etapa faria referència als anys 90 i principis de la dècada del 2000. Podríem dir que aquesta etapa reforça les concepcions de l'etapa anterior i porta a altres reflexions, com la dissolució de les trajectòries lineals. Així doncs, es passa d'unes polítiques nuclears a unes polítiques afirmatives per tal de reafirmar la pròpia condició juvenil. En l'àmbit institucional, sota la finalitat d'enfortir l'organització administrativa, la Direcció General de Joventut passa a ser la Secretaria General de Joventut. Aquest enfortiment administratiu s'acaba traduïnt amb l'elaboració del Pla Interdepartamental de Catalunya Jove 93-94, que fixa les estratègies per potenciar la coordinació en polítiques de joventut. Com a continuïtat, al 1995 s'aprova el Pla Interdepartamental de Catalunya 95 – 97, el qual començarà a incidir en les necessitats específiques dels i les joves basant-se en els següents àmbits: informació i accés als serveis, dinamització de polítiques locals i comarcals, associacionisme, formació i ocupació, salut i prevenció, medi ambient, serveis als joves i actituds i valors. De fet, aquest últim pla realitza un estudi més exhaustiu de la realitat juvenil a Catalunya. Aquesta etapa també es materialitza amb la descentralització de competències a escala comarcal i local, una decisió que mai ha generat suficient debat. Com revertir, per exemple, dinàmiques globals de precarització social a escala local? Sense entrar ara en aquesta discussió, el punt que marca el començament d'una nova etapa el podem situar al Fòrum Joves del Segle XXI, on es va centrar la importància en les polítiques locals i comarcals, la informació juvenil i les noves tecnologies de la comunicació, el futur de l'associacionisme i els valors dels i les joves sota el compromís cívic.

L'últim període abasta la dècada del 2000 fins a l'actualitat, on s'aposta fermament per unes polítiques integrals i globals en les quals, tot allò que afecta directament o indirecta als i a les joves, es prengui de referència. De fet, és a partir de l'any 2000 quan és aprovat el primer Pla Nacional de Joventut "Joves 2010" amb un ampli consens tant per les administracions com pel propi Consell Nacional de Joventut de Catalunya i altres agents que desenvolupen la seva acció en matèria de joventut. En aquesta etapa, és quan es configura la primera llei sobre polítiques de joventut, que és aprovada l'any 2010

conjuntament amb el Pla Nacional de Joventut actual (PNJCat 2011 – 2020). Es comencen a articular reflexions i debats en relació a la joventut i la plena ciutadania i a implantar-se els primers Plans Locals de Joventut que s'estructuren com «una eina de treball que permet fer polítiques integrals de joventut des de la proximitat municipal. Són instruments que responen a les circumstàncies pròpies de cada realitat i que dóna cobertura i sentit a les polítiques de joventut» (Bayón, 2007: 80).

Cal dir que, tot i aquest desenvolupament a nivell organitzatiu i conceptual amb la consolidació d'unes polítiques de joventut específiques i reconegudes, les polítiques de joventut es continuen relegant a espais residuals en l'àmbit local. Tanmateix, aquest marc ha obert (o almenys, ha creat el debat) a noves formes d'organització a escala administrativa sobre la base d'una transversalitat efectiva i coordinada, a l'hora que han introduït noves metodologies de treball.

Com hem pogut veure, segons l'evolució històrica, les polítiques de joventut sempre s'han originat en relació a diferents finalitats en un context i un concepte de joventut determinat. Si bé podem observar que abans les polítiques de joventut tenien per objectiu la transició, atorgant més importància a àmbits com el treball, l'educació, l'habitatge... on la finalitat era l'assoliment de l'emancipació dels joves, a hores d'ara ens trobem amb unes polítiques integrals per tal que els i les joves puguin articular el seu propi projecte vital. En aquest sentit, són igual d'importants les variables socioeconòmiques com l'adquisició de les habilitats i aprenentatges necessaris. De fet, és en aquesta línia de debat quan es comença a entendre les polítiques de joventut com unes polítiques específiques de ciutadania «que tenen per objectiu afavorir l'exercici de la ciutadania i la capacitat d'incidir en la transformació social de la gent jove» (La Carpa, 2011: 9).

4.1. El Pla Nacional de Joventut de Catalunya 2010 – 2020

Els Plans Nacionals de Joventut de Catalunya han esdevingut una eina estratègica i de planificació per ordenar les diferents estratègies a seguir en matèria de joventut en un període de temps determinat. Així doncs, ens sembla

essencial introduir una anàlisi de l'actual PNJCat 2010 – 2020 per tal de veure quin enfocament se li dóna a la participació juvenil i de quina forma es concep.

El PNJCat 2000 – 2010, el Pla anterior, va contribuir a la configuració d'unes polítiques de joventut integrals basades en els principis d'interdepartamentalitat i interinstitucionalitat, principis que també són integrats en l'actual PNJCat. L'anterior PNJCat també va facilitar el desenvolupament de les polítiques de joventut locals i comarcals amb la introducció dels plans locals i comarcals de joventut. El contingut es dividia en dos grans blocs; l'emancipació i la participació. Aquesta participació era entesa com «com el conjunt d'accions i de processos que generen capacitat en les persones joves per decidir com ha de ser el seu entorn, intervenir-hi i transformar-lo, les seves relacions i les seves possibilitats de desenvolupar-se personalment i col·lectiva» (PNJCat, 2013: 23).

Així doncs, podem veure com la participació pren una importància significativa articulant-se com un dels dos grans blocs del PNJCat 2000 – 2010. Una participació que fa referència a la capacitació dels i les joves per tal d'inserir-se en el seu entorn més immediat tenint en compte processos individuals i col·lectius d'aprenentatge.

Si anem avançant en l'actual PNJCat 2020 i, específicament, en les idees principals que ha de sustentar aquest pla, veurem com, d'una banda, fa referència a la transformació o incidència de les pròpies polítiques de joventut i, de l'altra, a l'apoderament en el sentit de desenvolupar les habilitats i capacitats pertinents perquè siguin els propis joves els que es configurin com a protagonistes del seu propi projecte vital i col·lectiu. De fet, la visió del PNJCat apunta a la creació d'una «(...) societat on les persones joves s'impliquin i tinguin un paper protagonista en el desenvolupament del seu entorn i (...) tinguin capacitat per incidir sobre el funcionament de la societat, traslladant-hi la seva visió del món» (2013: 31). D'aquesta forma podem veure com, la missió de l'actual pla nacional de joventut, s'articula sota els mateixos eixos que l'anterior PNJCat; és a dir, l'emancipació i la participació. Exactament, en referència a la participació ho recull de la forma següent:

Apoderar la persona jove com a agent de canvi social, impulsant el seu paper actiu en el conjunt de la societat, oferint espais per a la seva participació en la presa de decisions, així com oportunitats per donar rellevància a la seva visió del món (Ídem: 32).

Des d'aquesta perspectiva, es vol contribuir a unes polítiques de joventut on els i les joves assumeixin un paper actiu que fomenti la generació i construcció de canvis en l'entorn més proper, superant la concepció d'unes polítiques de joventut que entenguin els i les joves com a mers receptors de serveis. De fet, no només es queda en aquesta premissa, sinó que aprofundeix en què el que s'ha de treballar també rau en les dificultats o oportunitats en les quals es troben els i les joves a l'hora de poder participar, tot creant estratègies per la seva superació encarades a les pròpies habilitats i capacitats, és a dir, en el desenvolupament personal i social: «Es tracta, doncs, de fer front a tots aquells aspectes que afecten, fan possible o dificulten la participació de la gent jove en el seu entorn i que permetran que siguin protagonistes del seu projecte de vida individual i col·lectiu» (Ídem: 32).

A continuació exposarem els diferents reptes que incorpora l'actual PNJCat i ens endinsarem en les diverses accions que incorpora el repte que ens interessa pel present estudi:

Reptes PNJCat 2020
Repte 1. Aconseguir l'èxit en la trajectòria educativa de les persones joves
Repte 2. Aconseguir l'èxit en la trajectòria laboral de les persones joves
Repte 3. Aconseguir l'èxit en transició domiciliària de les persones joves
Repte 4. Promoure una vida saludable de les persones joves
Repte 5. Avançar cap a l'autonomia, el desenvolupament personal i la participació de les persones joves en allò col·lectiu
Repte 6. Universalitzar la cultura entre la població juvenil
Repte 7. Avançar cap a un nou model de país i de societat cohesionada, vertebrada territorialment, sostenible, inclusiva i innovadora en les formes d'organització col·lectiva.

Tenint en compte tots aquests reptes, nosaltres ens centrarem en el repte 5, que fa referència a la «incidència sobre els factors individuals que afecten la

participació per fomentar la implicació i la mobilització de les persones joves i reduir les desigualtats en el perfil de joves actius» (Ídem: 35).

En efecte, el PNJCat fa una referència explícita a la part educativa des de les seves múltiples dimensions, però com a articuladora d'un context de generació d'oportunitats que esdevé essencial per a la igualtat d'oportunitats en els propis processos participatius. La importància de l'educació rau en el fet que contribueix d'una forma directa als processos de conscienciació, tant individual com col·lectiva, de les persones joves.

Per la seva banda, la participació és emmarcada com un principi rector pel propi PNJCat en tant que els i les joves han de participar activament de les polítiques de joventut en les seves múltiples fases, fent referència al concepte de govern relacional. En aquest sentit, «les administracions no han de fer un paper jeràrquic i monolític davant els altres actors socials, sinó que tenen l'obligació de fer intervenir aquests actors socials en el procés polític» (Ídem: 43). Certament, la diferència principal que podem extreure'n respecte de l'anterior pla nacional de joventut és que, si el primer introduïa la participació com a primordial a l'hora de concebre els i les joves com a subjectes de ple dret, el present pla va més enllà i, a part d'entendre la participació com a finalitat, també és articulada com a metodologia dintre les pròpies polítiques de joventut.

En aquest sentit, el PNJCat (2020) estableix les següents accions en relació a la participació:

1. Incidència sobre els factors individuals que afecten la participació per fomentar la implicació i la mobilització dels i les joves i reduir les desigualtats en el perfil de joves actius.
2. Suport a les organitzacions, espais i xarxes socials que canalitzen la participació dels i les joves.
3. Construcció d'una estructura institucional i una administració més oberta i horitzontal que faciliti la participació i la incidència de tots els i les joves.

D'aquesta forma, doncs, es fa evident recalcar la importància que tenen les administracions locals a l'hora de fomentar una real i efectiva participació de les persones en el si de la vida social, econòmica i política. S'ha de passar a un

“governar per” a “governar amb” tot assumint els plantejaments anteriorment exposats sobre el concepte de ciutadania. S’han de superar les intervencions i/o accions parcials i segmentades i incorporar la perspectiva holística posant en marxa mecanismes d’incorporació dels i les ciutadanes a la vida pública.

Aquesta visió holística que emmarca el “treball en xarxa” suposa, a part, una utilització dels recursos molt més assequible i coordinada. Un treball en xarxa que s’ha d’articular en els tres agents que sustenta qualsevol procés comunitari o de participació comunitària; la població, l’administració local i els recursos i/o serveis públics. I com ja incorpora el Pla Nacional de Joventut de Catalunya, és imprescindible que en el si de les administracions públiques, es donin mecanismes de treball conjunts des del principi d’interdepartamentalitat i interinstitucionalitat. Només agafant de referència les problemàtiques i les necessitats dels i les joves sota el principi multicausal, es podrà realitzar un abordatge global capaç d’incidir en les causes estructurals.

En definitiva, els i les joves entesos com a ciutadans i ciutadanes de ple dret han de poder trobar els recursos i eines necessaris per tal de poder fer efectiu el seu dret com a ple ciutadà i no només això, sinó que les polítiques de joventut han de tenir en compte «la forma en que los sujetos se sienten inmersos en su entorno y en cómo éste responde a cada una de las necesidades del individuo» (Luque, 2001: 42).

4. Participació social i acció comunitària

4.2. Participació social

La participació és un terme difícil de definir. Si anem pel carrer preguntant a la gent què entén per participar trobarem respostes ben variades; des de donar l'opinió, poder decidir en alguna esfera o àmbit concret, anar a votar, etc. El que està clar és que el concepte de participació és socialment i històricament construït i respon a unes finalitats polítiques concretes. Per exemple, durant els anys 70 i 80 i, sobretot, a partir de la transició democràtica, la participació era entesa com l'acte puntual de poder exercir el sufragi i poder participar lliurement en qualsevol partit polític i/o sindicat. De fet, cal situar aquesta concepció en el context final d'una dictadura sota la qual els drets en relació a la participació quedaven anul·lats. D'aquesta forma, la participació era entesa com l'acte puntual *d'anar a o prendre part* en el si dels partits polítics i/o sindicats tradicionals.

Com a construcció social i històrica, aquest concepte ha anat evolucionant sota les reclames socials i polítiques de la mateixa ciutadania organitzada. Així doncs, avui en dia podem veure l'existència de múltiples mecanismes participatius amb metodologies ben diferenciades. Exemples en l'àmbit juvenil en són els consells locals de joves, els casals de joves i altres espais institucionalment menys reconeguts però que exerceixen una gran tasca social i educativa vertebrada sota el principi de l'autogestió. Així mateix, cal posar de relleu que la societat ja no reconeix com a legítims els partits i sindicats fent que «muchos ciudadanos no se acercan a los partidos y no vean en ellos un canal o un ámbito de participación directa» (Marchioni, 1999: 62).

El que volem assenyalar és que els processos de participació han canviat al llarg dels anys. Si bé abans es creia en els pilars tradicionals que sustentaven qualsevol estat, ara els subjectes participen en espais molt més reduïts en relació a les seves pròpies particularitats i interessos. De fet, les demandes «ja no estaran dirigides a l'obtenció de millores materials, sinó que estan encaminades a millorar la vida, a crear espais de llibertat, de participació, de gestió conjunta dels assumptes socials» (Íñiguez, 2015: 6). Així doncs, el llenguatge quotidià, els valors que circulen pels múltiples espais existents i els

símbols d'una comunitat, prenen importància en l'articulació d'espais i processos participatius vinculats amb les problemàtiques i inquietuds d'aquests joves.

En aquest sentit, de ben segur que no se'ns fa estrany el concepte de "desafecció juvenil" o, dit d'una altra manera, la resistència dels joves a la participació. Per aquest motiu, ens hauríem de preguntar on i com participen els i les joves, ja que «no han deixat de participar activament en el discurs social, sinó que les seves actuacions han estat invisibilitzades per un concepte anacrònic d'associacionisme institucionalitzat» (Robles, 2012: 63). Des d'aquesta perspectiva, es constata que els i les joves busquen en la participació vincles vivencials basats en l'experimentació que portin propostes d'acció a curt termini.

Hi ha dos mites. Els joves s'associen menys. No. Els joves s'associen, en general, una mica més en relació a les altres persones en funció de l'edat. Per tant, si hi ha un problema d'associacionisme, no el tenen els joves. El tenim en general. La segona és que jo diria que no hi ha hagut tanta davallada en persones joves associades. El que es podria dir és que hi ha molta més visibilitat de les coses que no són associacionisme tradicional. I hi ha factors que ho expliquen com les noves tecnologies (P. Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

És precisament en aquest espai on ens trobem els i les professionals en polítiques de joventut pel que fa a l'anhelada participació social dels i les joves. Encara que a l'hora de propiciar espais participatius incorporem eines i tècniques innovadores que utilitzen aquest col·lectiu, a vegades passen per alt l'existència dels seus propis espais de col·lectivitat (i a l'hora, participatius), així com la significació que té per aquest col·lectiu la participació social en si mateixa, ja que «cuando amplificamos el contenido y sentido de la acción participativa, hallamos que los resultados en las respuestas de los jóvenes producen una luz distinta sobre la idea estereotipada de implicación cívica o ciudadana de la juventud» (Francés, 2008: 41). De fet, els conceptes de participació o democràcia participativa estan a l'ordre de qualsevol discurs públic en mans dels polítics però la pràctica és que els espais que s'habiliten dintre d'aquest discurs, queden molt lluny d'una participació directa:

El resultado en muchos casos es el control de los órganos clásicos de participación por parte de grandes organizaciones o colectivos con suficiente experiencia para poder cumplir con todos los requisitos necesarios para la Administración, limitando la capacidad de actuación de otros grupos que, ante las dificultades que supone lograr la colaboración institucional, optan por desarrollar su actividad al margen de los espacios de participación formal (Francés García, 2008: 44).

Què entenem, doncs, per participació? Si analitzem etimològicament aquest concepte, trobem que és una paraula d'origen llatí "*participare*", que significa "prendre part en alguna cosa". Tal com es pot apreciar, aquest significat posa en relació dos subjectes diferenciats. Tal com apunta Luque (1995), pot ser que aquesta participació sigui *per invitació* quan és només un dels subjectes qui pren la iniciativa o bé *participació per irrupció*, quan els subjectes que participen ho fan en defensa dels seus interessos. Considerem que cal detallar aquestes dues significacions, ja que ens semblen decisòries a l'hora de contextualitzar la participació que creiem que han de perseguir les polítiques de joventut i qualsevol política pública.

La participación juvenil es el proceso de implicar a la juventud en las situaciones y decisiones que afectan a su vida. Incluye iniciativas que hacen hincapié en la reforma educativa, la justicia juvenil, la calidad ambiental y otras cuestiones; que implican a poblaciones que se distinguen por la clase social, la raza, el sexo y otras características; y que operan en áreas rurales, pequeñas localidades, suburbios y barrios de grandes ciudades de países emergentes y naciones industriales de todo el mundo (Chekoway i Guerrero, 2009: 9).

En conclusió, «entenem la participació com tot allò que fa la gent jove, de forma individual o col·lectiva, amb la intenció de transformar la seva societat, el seu entorn, les seves relacions i les possibilitats de desenvolupament personal i col·lectiu» (Soler, 2007:115).

Hi ha molts autors que parlen sobre la participació des de diferents enfocaments i perspectives, centrant les seves tesis en diferents àmbits concrets; des d'una graduació diferenciant els tipus de participació en relació al poder que se li concedeix al subjecte (Hart, 1997), les dinàmiques, relacions i xarxes que origina la participació horitzontal (HoSang, 2003) o les diverses etapes per les quals passa un procés participatiu des d'una òptica de planificació (Driskell, 2002).

Sense voler entrar a analitzar exhaustivament l'anàlisi dels processos de participació des del seu vessant de contingut, sí que volem aprofundir en les tres formes d'entendre la participació.

Així doncs, Ventosa (2007) diferencia la participació social en relació a dues dimensions; la dimensió instrumental i la dimensió finalista. Si la dimensió instrumental entén la participació com el fet de participar per arribar a un objectiu concret, la dimensió finalista engloba la participació en un sentit més

ampli i la concep com un valor en ella mateixa. Aquesta dimensió finalista descriu la participació com a quelcom propi de l'ésser humà pel que fa a les teories aristotèliques que conceben la persona com a ésser social: «La participació, el compromís amb allò col·lectiu, fa la persona més virtuosa, més vàlida i útil per a la seva societat» (PNJCat, 2013: 113). De fet, aquesta dimensió de la participació es materialitza amb el reconeixement d'uns drets específics i concrets que tot ciutadà i ciutadana han de tenir reconeguts.

Una altra dimensió que trobem reflectida al PNJCat 2020, és la participació entesa com a millora de les polítiques públiques. Aquesta dimensió, doncs, aniria relacionada amb el concepte de participació directa, és a dir, amb l'oportunitat que s'atorga als i a les ciutadanes a l'hora de poder decidir i participar en la confecció d'aquestes polítiques en un marc, sobretot, local:

La participació apropa les decisions públiques a la ciutadania, i quan aquesta intervé de manera més directa, les decisions responen millor a les necessitats socials i tenen el valor afegit de la construcció conjunta. (Ídem, 2013:113).

En aquest sentit, entenem la participació com a procés, com a relació, com a eina i com a aprenentatge. Com a procés, ja que la participació es dona en un context social determinat amb l'existència d'unes relacions socials preestablertes. Com a relació, ja que en el seu sentit més ampli, no deixa de ser una interlocució amb múltiples agents diversos. Com a eina, ja que la participació no és en si mateixa una finalitat, sinó que ens ajuda en l'acompliment d'uns objectius determinats; i com a aprenentatge, ja que és vivencial i, per tant, es desenvolupen unes capacitats, habilitats i coneixements a través de la seva posada en acció (Sellarés, 2003).

Aquestes concepcions substantives de la participació s'aproximen amb les que ens apunta Montes, que no entén la participació com un objectiu ni com una finalitat, sinó com un procés, una metodologia i una eina:

L'essencial és la manera de treballar. Jo crec que la participació no ha de ser una finalitat en si mateixa, que no crec que ho sigui. En espais determinats pot arribar a ser-ho si són territoris poc articulats i amb moltes dificultats de relació social pot ser un objectiu. [...] Però si no hi ha una necessitat molt específica i acusada entenc que la participació ha de ser més una manera de treballar (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

Per últim, volem destacar una altra concepció que molts cops passa desapercibuda. Aquesta dimensió entén la participació com a transformació social. De fet, amb aquesta forma d'entendre la participació es reconeixen els

diferents processos de control social i de distribució desigual del poder, oposant-hi una consciència crítica que pren partit pel seu entorn. De fet, aquesta participació social a la qual fem referència és la que porta, precisament, a la creació d'espais «i llocs que enforteixen la integració entre diferents cultures, orígens i religions encaminades totes elles a l'assentament d'un procés de convivència i no només de coexistència» (Morata, 2014: 19).

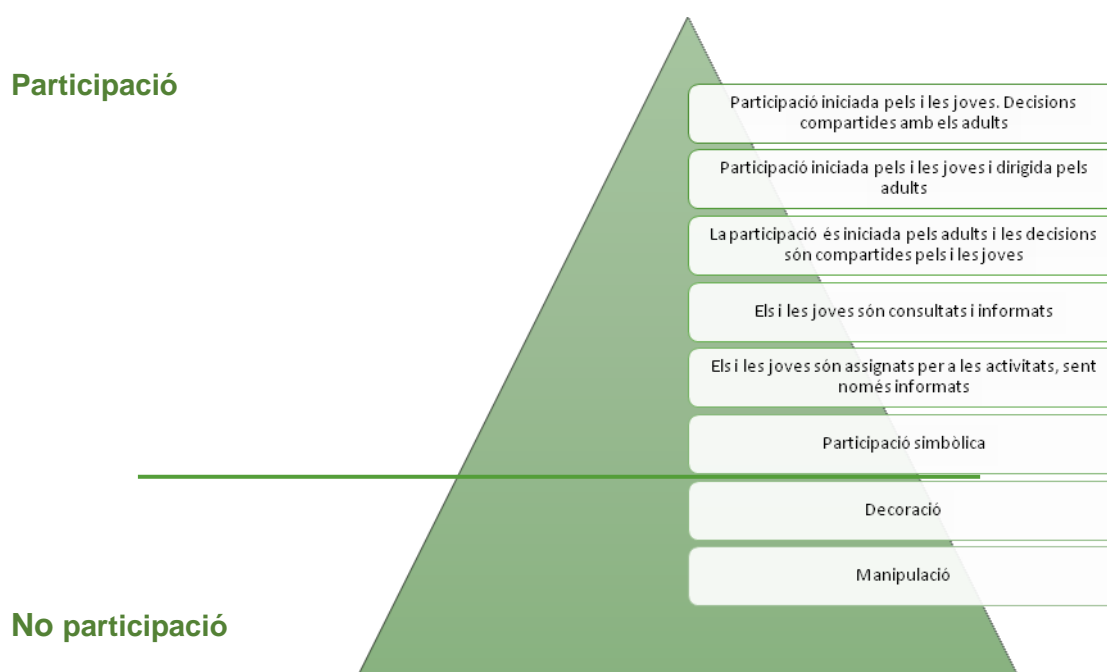
Havent exposat les diverses dimensions que sustenten el concepte de participació, podem veure que, depenent de la dimensió en què es desenvolupi, aquesta participació complirà uns objectius o uns altres. De fet, les diferents dimensions no estan aïllades i un procés de participació o un espai participatiu pot incloure-les totes. En aquest sentit, totes aquestes eines d'anàlisi ens han de permetre, com a professionals, desenvolupar una mirada crítica envers les diverses estratègies i canals de participació que posem en pràctica per tal de no caure en accions que reforcin el control social. No és aquesta, almenys, la nostra manera d'entendre la participació, fet que, en moltes ocasions, ens col·loca en una situació de conflicte envers els encàrrecs socials que rebem.

Francés (2008) ens parla de tres dimensions que hauria d'incorporar tot procés participatiu o espai de participació en relació als i a les joves: inclusió, intensitat i influència. Per aquest autor, segons el grau que tinguin les diverses dimensions, es dotarà als espais participatius d'una significació real i un valor, i en conseqüència, d'un sentiment de pertinença i d'implicació més gran per part del col·lectiu jove. Així doncs, la dimensió d'inclusivitat fa referència al fet d'incorporar tots els nivells que conformen l'entramat social en un territori o comunitat en concret. Si parlem de joves i espai de participació, no és el mateix que aquest espai estigui format pel regidor o regidora i els o les tècniques responsables des d'una vessant política i tècnica junt amb les agrupacions organitzades (associacions o entitats juvenils), a què estigui format per joves que no estan organitzats formalment. De fet, la inclusió és un principi clau per tal d'incorporar totes aquelles veus que conformen la realitat d'un territori en concret.

Per altra banda, la intensitat faria referència al grau de protagonisme dels diferents agents pel que fa a la capacitat pedagògica. És a dir, com es participa? Quin rol desenvolupen els diferents agents que es troben presents?

Després, tenim la dimensió de la influència que, si bé està íntimament relacionada amb la intensitat, la realitat ens diu que no sempre és així. De fet, ens podem trobar processos participatius promoguts per administracions públiques on la dimensió inclusiva és total (pot participar tothom), la dimensió d'intensitat també (hi ha un debat obert amb polítics, tècnics i ciutadans), però la influència és mínima o nul·la, és a dir, tot queda en paper mullat.

Pel que fa a la intensitat, Hart (1997) va desenvolupar la piràmide de participació en relació al poder que se li dóna al subjecte:

De fet, aquest autor ens mostra aquests nivells diferenciats per tal de defugir d'aquelles pràctiques que s'anomenen participatives però que amaguen altres finalitats i recalcar, així, aquelles que realment donen veu a aquest col·lectiu.

En aquest sentit, Guerrero, un dels quatre experts entrevistats, apunta a tres elements:

Para mí los tres elementos imprescindibles para la participación es querer, poder i saber. La motivación, la acción y la formación. Cómo hago para que la gente despierte interés y cómo hago para que la gente pueda. (C, Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

Com veiem, doncs, la participació social juvenil és essencial a l'hora de desenvolupar unes polítiques de joventut que tinguin per finalitat una transformació social de les condicions de vida d'aquest col·lectiu i, al mateix temps, com a procés de conscienciació de les pròpies condicions de vida. De fet, ningú dubta en qüestionar la participació dins de les polítiques de joventut i així ho fan nombrosos plans locals de joventut creant espais participatius per tal de recollir les demandes i necessitats d'aquests joves i confeccionar estratègies i actuacions conjuntes tot i que, molts cops, aquests espais de participació no tenen continuïtat:

Los Planes Jóvenes no solo han superado esa disociación, sino que en ocasiones han dilapidado la escasa confianza que la Administración pública inspira a los jóvenes y a las asociaciones juveniles, al no responder a las expectativas y compromisos adquiridos, ni dar continuidad a las dinámicas participativas iniciadas en los procesos de elaboración de los mismos (Agiriano, Bergua i Castaño, 2002:5).

Així mateix, els quatre experts entrevistats apunten el següent:

La participació no serà realment quan només es quedi en l'àmbit de la diagnosi del Pla Local de Joventut ja que s'ha de diferenciar entre – tenir en compte la veu dels i les joves – i la participació com a tal (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

Jo amb el que es fa als Plans Locals de Joventut no li diria participació. [...] Això no és participació. El Pla Local pot servir d'excusa per arrencar un espai participatiu. Però el que es fa als PLJ són grups de discussió. Jo crec que no se li ha de dir participació. O anomena-ho participació però no és la participació que nosaltres entenem. El pla local brinda una oportunitat per tal de poder crear un òrgan participatiu. (M, Borràs, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

Por un lado, la orientación que están tomando las políticas de juventud, yo no estoy muy de acuerdo. Se suelen orientar bastante al consumo y al entretenimiento [...] Des de la participación juvenil hay un modelo que transforma y otro que entretiene. En general, lo que yo veo, es que impera mucho más el modelo de entretenimiento. Y esto por dos cosas, porque es lo que siempre se hace y otra, porque a veces, no se sabe hacer de otra manera. Hay muchos ayuntamientos que son de izquierdas y que se supone que deberían hacer cosas para transformar, pero no se sabe, hay una pregunta que es el como que nadie sabe cómo hacerlo y más ahora que se habla tanto de participación y todos hacen procesos participativos y nadie tiene ni idea de cómo hacerlo (C. Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre).

Tenint en compte aquests punts de vista, ens sembla necessari que les polítiques de joventut promoguin la participació juvenil des dels propis espais que habiten els i les joves a partir d'una òptica comunitària en la qual tots els agents del territori s'hi vegin implicats. Es fa necessari sortir del despatx o del nostre equipament juvenil i parlar amb els i les joves. Com a professionals, hem de saber quines dinàmiques es donen al nostre territori, quines relacions existeixen, quins grups d'afinitats hi ha i això només ho podrem aconseguir trepitjant el carrer i establint relacions. Per potenciar aquest treball en el si de

les polítiques de joventut, ens sembla important l'aportació que fa l'acció comunitària com a metodologia participativa.

4.3. Acció comunitària

[...] Se trata, pues, de educar para la comunidad, en la comunidad y con la comunidad. Al actuar así se reivindican nuevos espacios educativos, se crean nuevas sensibilidades y aparecen nuevas demandas de mejora en la sociedad.

A. Petrus, a *Concepto de Educación Social*.

En parlar de les diverses polítiques de joventut hem pogut analitzar certa oposició o enfrontament entre les polítiques nuclears –recordem que eren aquelles que se centren en els aspectes d'emancipació– i les polítiques perifèriques –centrades en la condició juvenil i la participació-. Entenem que fer aquesta separació és negar la condició de les polítiques de joventut com a polítiques de ciutadania atès que, la participació entesa com el fet de *prendre part*, és el que ens garanteix aquest dret de ciutadania i, en conseqüència, la construcció dels i les joves com a subjectes polítics. És cert que les condicions materials de desigualtat afecten la participació i que les polítiques de joventut han de tenir per finalitat la transformació d'aquestes situacions i proporcionar una igualtat de condicions, però és aquesta condició de ciutadania implicada directament en el seu context de vida la que ens fa prendre part i desenvolupar una consciència de les diferents situacions de desigualtat que vivim. Per aquest motiu, apostem per unes polítiques de joventut que basades en l'acció comunitària, entesa com «la dinamització de les relacions socials de cooperació entre els membres d'un determinat àmbit o espai de convivència a la ciutat (barris o escales de veïns, centres o projectes educatius i sanitaris, esportius, etc.) per millorar el benestar quotidià de les persones» (Carmona i Rebollo, 2009: 14).

En definitiva, les polítiques de joventut poden incorporar la perspectiva del treball comunitari que procura acostar els espais de decisió a la ciutadania, entenent que la participació és un procés del qual s'extreuen beneficis per a la comunitat més enllà de l'objectiu concret d'aquesta participació. Les polítiques que es desenvolupen a través de la participació com a procés comunitari contribueixen a una ciutadania més implicada i crítica alhora que generen afeció amb la comunitat i amb el resultat mateix de les polítiques. (PNJCat, 2013: 43).

És d'aquesta forma com l'acció comunitària pren sentit en relació a la participació, ja que precisament es basa en la dinamització i l'enfortiment dels diversos vincles socials entre els múltiples agents que configuren un territori determinat. És a dir, entendre l'acció comunitària com a promoció i dinamització d'espais participatius. De fet, la definició que proposa Marchioni en relació a la comunitat, porta a obrir esquerdes en aquells plantejaments que basen l'acció comunitària en territoris determinats amb una degradació econòmica i social. El que volem evidenciar és que l'acció comunitària, de vegades, només és entesa en aquestes zones delimitades territorialment amb una degradació econòmica i social, però també és portada a terme en altres grups poblacionals i socials, que tot i no viure en un mateix territori fortament delimitat, comparteixen una identitat, uns interessos en comú i unes necessitats expressades com ara la joventut. D'aquesta forma, entenem per comunitat «un territorio en el cual vive una determinada población que tiene determinadas demandas y que cuenta con determinados recursos» (Marchioni, 1999: 69):

En aquest sentit, el territori en si pren una importància cabdal, ja que és on les persones es relacionen de forma informal. Si realment les polítiques de joventut han de tenir per finalitat la participació dels i les joves en la vida pública com a ciutadans i ciutadanes de ple dret, és essencial que com a professionals ens apropem on habiten i posar a l'abast els recursos i eines que s'estan desenvolupant per tal que es portin a terme unes polítiques de joventut on els joves siguin els protagonistes reals. D'aquesta forma no n'hi ha prou en informar, sinó que ens hem de comunicar:

És absurd parlar d'interlocució amb els joves, o fins i tot de participació, si no es compta amb professionals destinats a treballar damunt del territori, amb independència de la grandària del municipi o la zona en la qual s'estigui actuant (Montes, 2008: 29).

Per tant, aquests espais de circulació són molt importants a l'hora de propiciar un aprenentatge de la ciutadania activa com a espais quotidians de socialització (Benedicto i Morán, 2002).

L'acció comunitària és la principal guia per poder construir directament en relació i des dels joves. No només *amb* sinó *des dels* joves. Jo entenc l'acció comunitària des de la institució, els professionals i la comunitat. A. Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006

Es muy importante la acción comunitaria con la participación. [...] La participación tiene que tener un punto de vista comunitario ya que, si no, no incluimos a toda la gente. Es más

representativa pero también es más real. Si no haces procesos participativos con todos los agentes no sirve de mucho. (C. Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

Arribats a aquest punt, entenem l'acció comunitària com «el proceso mediante el cual una comunidad identifica necesidades y objetivos, los ordena y clasifica, busca y encuentra recursos internos y externos para afrontarlos y actúa; al hacerlo así, desarrolla en la comunidad actitudes cooperadoras, colaboradoras y maneras de actuar» (Barbero, 2011: 24). Així doncs, cal concebre les problemàtiques i/o necessitats d'un grup determinat, en aquest cas dels i les joves en un municipi concret, com una oportunitat per tal de crear vincles inter i intrasubjectius, comunitaris i col·lectius on l'administració local juga un paper fonamental.

Encara que hi ha molts autors i autores que parlen sobre l'acció comunitària (o altrament dit *treball comunitari*, *participació comunitària*, etc.) i en descriuen diferents fases, agafem de referència Barbero (2011), ja que entenem que la metodologia que proposa és la que més s'aproxima a les pràctiques professionals que cal promoure en l'àmbit de les polítiques de joventut. En aquest sentit, l'autor posa en relleu tres fases diferenciades però que al mateix moment, parteixen d'una concepció dialèctica entre elles; el procés de conscienciació, el procés d'organització i el procés de mobilització. És a dir, parteix d'una situació de partida compartida, on es generen processos de vinculació i suport mutu, porta a l'activació del protagonisme alhora de millorar la pròpia realitat i es projecta sobre dos dimensions; la dimensió substantiva i la dimensió relacional i metodològica. Si la dimensió substantiva s'inscriuria més en el que és més propi de l'acció comunitària, la dimensió relacional i metodològica fa referència als processos i relacions que s'originen. Tal com afirma Gumà (2008) «se trata de satisfacer necesidades y expectativas de calidad de vida y desarrollo humano, sí; pero se trata de hacerlo mediante relaciones de respeto, confianza, diálogo, creatividad o aprendizaje. Expresado en dos palabras: transformar y construir ciudadanía».

Així mateix, entenem que, amb l'acció comunitària, el procés i l'objectiu final s'equipara en importància; no és menys important la transformació d'una situació col·lectiva de partida que el procés de conscienciació i, consegüentment, d'organització que viuen els subjectes amb un procés

d'adquisició i d'aprenentatge d'habilitats i competències concretes. Al mateix temps, és igual d'important el component metodològic, ja que «aquest aspecte ens indica la importància de conèixer quines relacions hi ha dins d'un territori determinat per poder treballar en la direcció d'enfortir-les i disposar-les a l'acció» (Carmona i Rebollo, 2009: 15).

En conclusió, i seguint de nou a Carmona i Rebollo, «la metodologia de l'acció comunitària, al contrari d'aquelles pràctiques més centrades en la dimensió individual, ens aporta una manera de fer que fa èmfasi en la dimensió relacional i en l'aprenentatge de valors i habilitats per a l'articulació de xarxes de treball comú». (2009: 20). En aquesta línia, també es manifesten dos dels experts que hem entrevistat:

Per a mi, l'acció comunitària és bàsica a l'hora de poder desenvolupar les polítiques públiques, en aquests cas, de joventut perquè és la que genera una relació directa, la que et permet recollir informació, donar veu, ser conegut, donar-se a conèixer. Crear aquest vincle com a professional, com a institució i com a comunitat (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006).

S'ha de construir amb ells l'activitat, aquesta lògica de passar del servei a construir en comunitat. Amb tots els límits que té l'administració. Això és poder, posicionament, saber, tenir les eines i poder fer-ho (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006).

4.4. Relació i importància de l'acció comunitària i la participació juvenil

Sovint, les polítiques de joventut estan impregnades d'un cert canvi d'actitud dels i les joves en pro de l'articulació d'aquest col·lectiu com a subjectes actius d'aquestes polítiques. És evident que estem parlant d'un procés i que, per tant, és una finalitat a llarg termini per a qualsevol municipi que es plantegi les polítiques de joventut des d'aquesta lògica. Es tracta d'una tasca difícil per la qual cal apostar fortament. Si parlem de cohesió social, inclusió social, desenvolupament de les relacions, igualtat, entre molts altres conceptes que fan referència a les mateixes relacions que estableixen els joves entre si i amb l'entorn, és evident que tots aquests aspectes es poden treballar a partir de processos en continu moviment, i mai a partir d'accions parcials com pot ser una oferta d'activitats concreta. Només a partir de processos amplis en el temps i que es puguin concretar en objectius a llarg termini, podrem veure un impacte real en el si de la població jove on es donin mecanismes i

aprenentatges d'apoderament. D'aquesta forma «todos esos objetivos necesitan de procesos importantes, de experiencias personales o colectivas, que la intervención social debe promover o dinamizar y en los cuales aquellas intervenciones puntuales tomen significado» (Barbero, 2011: 51).

Aquests espais de participació social i comunitària també porten a positivitzar la imatge del col·lectiu, en aquest cas, de la joventut, al formar-se un procés de renegociació de les autoimatges i de les pròpies percepcions que tenim com a joves. És més, aquests esforços col·lectius que serveixen per transformar una realitat anteriorment analitzada porta que es creïn uns forts llaços afectius entre les persones implicades. Així mateix, porten a obrir escletxes a l'assistencialisme i el paternalisme en el si de les polítiques de joventut al posar en el centre de la praxi professional als propis joves, amb les seves necessitats, les seves motivacions i els seus interessos, establint un procés en el qual ells i elles mateixes es vegin com a persones clarament capaces per tal de promoure un canvi.

Des d'una òptica política, aquests espais de participació porten a la creació d'un subjecte col·lectiu concret, amb unes demandes i unes necessitats delimitades i contextualitzades en l'espai i el temps. Per tant, es crea tota una xarxa de col·laboració o de conflicte tot promovent diferents canvis, ja que hem d'entendre el conflicte no com a quelcom negatiu, sinó com una oportunitat que provocarà un canvi. Les mateixes relacions socials són inherents als conflictes i cal saber articular estratègies per analitzar com es creen, quines són les seves causes, com es poden abordar i quina significació prenen per tal d'incorporar els canvis pertinents. La història n'està plena de conflictes.

Aquestes experiències que portem descrivint són molt importants en el si de la persona, tant des de la seva part més subjectiva com col·lectiva al tractar-se, precisament, d'experiències significatives.

En l'àmbit subjectiu, són nombroses les experiències i l'enfortiment que experimenten les persones. Algunes d'aquestes millores estarien relacionades en un enfortiment de les habilitats socials, una obertura a redefinir les significacions socials conjuntament amb l'autoimatge i l'autoestima. També comporten un reforç de la confiança, ja que el subjecte es troba en un procés

de recuperar l'accés als béns socials, culturals i educatius en l'exercici del dret de plena ciutadania. Luque (2001) argumenta que, per un costat, es millora el respecte a la diferència, articulant processos de descoberta i de comprensió: «la participación social representa (...) una oportunidad educativa de gran importancia por cuanto favorece el aprendizaje de las diferencias, la reestructuración y el conflicto sociocognitivo mediante la interacción entre las persone» (2001: 58). En aquest sentit, Barbero (2011) ens apunta el mateix i defineix l'acció comunitària com un punt de trobada cultural i un espai d'interacció amb l'alteritat.

El punt concret que estableix la comunicació en espais de participació social també és molt ric, ja que, precisament, comporta saber escoltar l'alteritat i poder veure la mateixa situació des de diferents perspectives, fet que propicia que l'experiència sigui significativa.

Un altre punt important és la pedagogia del canvi en tant que és assumida per totes aquelles persones que participen de l'espai social al plantejar-se una situació de partida que es vol transformar: «al animar a la gente a emprender acciones positivas y a creer que pueden cambiar las cosas, les puede ayudar a dar más sentido a sus vidas» (Barbero, 2011: 53).

Tot el que hem descrit fins ara, porta consegüentment a què les persones desenvolupin una consciència sobre tot el que els envolta i els afecta d'una forma directa o indirecta, a l'hora que permet crear o resinificar una identitat col·lectiva.

En l'àmbit relacional són múltiples els beneficis que porta la participació social i l'acció comunitària; trenca l'aïllament social i incrementa la xarxa personal de relacions.

L'acció comunitària i la participació social té una dimensió eminentment educativa, produint infinits processos d'adquisició i d'aprenentatge relacionats a competències comunicatives com saber expressar-se; competències personals i socials com la responsabilitat, l'assertivitat, l'empatia i competències organitzaves a l'hora de planificar i portar a terme l'acció concreta. En definitiva, l'acció comunitària i els processos de participació amb joves fomenten i desenvolupen l'educació per la participació. En un context social i polític on,

com hem dit anteriorment, la participació es redueix a l'elecció dels càrrecs electes, cal donar les suficients eines i recursos per tal d'aprendre a participar; aprendre a expressar-nos i a construir col·lectivament.

És aquí on l'acció comunitària pren sentit, ja que aquesta no s'ha d'entendre com una acció dels professionals envers les persones (en el nostre cas, els i les joves), sinó d'articular les diferents eines i recursos per tal que s'origini un procés d'adquisició-apropiació de coneixements mitjançant la circulació de continguts culturals i educatius. En definitiva, crear els sabers col·lectivament (des de, amb i per als i les joves) i fugir dels rols professionals sustentats en sabers tecnocràtics i veritats poc contrastades.

De fet, en la intersecció dels diferents elements que anem apuntant és on s'origina tot un procés d'apoderament, que és el «procés de conscienciació a través del qual el subjecte construeix i enforteix la seva identitat, potenciant les seves capacitats per transformar-se i transformar el seu context» (Morata, 2014: 18). Així doncs, com la mateixa paraula diu, és l'adquisició de poder i control sobre les pròpies vides.

En relació a l'apoderament juvenil, Krauskopf (1998) argumenta la seva relació amb la participació. D'aquesta forma, l'apoderament juvenil no es dona quan hi ha participació, sinó que aquest pot començar quan es desenvolupa el compromís en relació amb la presa de decisions.

Però l'apoderament no només s'inscriu en l'àmbit personal, sinó també a diferents nivells. En aquest sentit, Zimmerman (2000) realitza una diferenciació entre apoderament individual, organitzacional i comunitari. El primer fa referència al desenvolupament de la capacitat personal per tal de realitzar un canvi en relació amb uns objectius: «suposa un procés de conscienciació a través del qual el subjecte construeix i enforteix la seva identitat, potenciant les seves capacitats per transformar-se i transformar el seu context» (Morata, 2014: 18). L'organitzacional faria referència a l'existència (i la creació) d'estructures que potenciïn aquest apoderament individual i el comunitari passaria a superar l'àmbit individual per materialitzar-se en col·lectiu. L'articulació de col·lectius que d'acord a una presa de consciència individual prenen part en la millora de les condicions de vida col·lectives tot creant

accions de transformació social: «Es el poder de la habilidad, de la elección y el compromiso, es creativo y transformador però no es un poder controlador» (López i Segado, 2012:258).

En conclusió, l'acció comunitària pot potenciar aquesta concepció del o la jove com a subjecte actiu de canvi i a l'hora, crear nous escenaris (educatius) que promoguin una consciència crítica. (Úcar i Llena, 2006).

4.5. L'acció socioeducativa en les polítiques de joventut

Aprender es, sin embargo, una actividad salvaje que solo obedece las condiciones, apetencias y normas, conscientes o inconscientes, del sujeto que aprende en la situación concreta en la que está aprendiendo”

X. Úcar a *Una nova manera de mirar la pedagogia social*.

Si en l'apartat anterior hem dit que l'acció comunitària i la participació social tenen una dimensió educativa, en aquest apartat voldríem reflexionar sobre l'acció d'educar i les diverses connotacions que hi podem trobar, així com aprofundir sobre l'aportació que pot fer l'educació social en l'àmbit de les polítiques de joventut.

En primer lloc, si analitzem l'etimologia de la paraula “educar” podem definir diferents accepcions. El primer concepte, “*educare*”, faria referència a una acció duta per un altre, és a dir, que es propicia d'enfora cap endins –conduir, criar, cuidar... -. El segon concepte, “*educere*”, a diferència del primer, significa “fer sortir”, “treure de”. Així doncs, mentre que el primer significat fa referència a una ajuda externa, el segon significat fa referència a les disposicions de l'entorn. D'aquesta forma, és important tenir els dos vessants en consideració a l'hora d'analitzar quins processos portem a terme. Tanmateix, i tal com sosté Luque (1995), si no hi ha unes condicions favorables de l'entorn, l'acció educativa es veu esquinçada. D'aquesta forma, entendríem per educació «la inscripció en allò social del subjecte, la incorporació d'aquest a la dinàmica de la comunitat (ciutat, societat)» (Palomero; Brignoni i Fryd, 2012: 111).

Havent introduït què entenem per educar, si analitzem les diferents polítiques de joventut que es duen a terme en un municipi en concret, podem afirmar que la gran majoria d'aquestes accions porten en si mateixes una dimensió educativa:

A pesar de que la dimensión educativa no es la única y principal impulsora de las políticas juveniles –entre otros motivos porque ya existen las políticas específicamente educativas– sí que se aspira a que todas las políticas desarrolladas desde este ámbito trabajen sus objetivos educativamente (Montseny i Úcar, 2012: 61).

D'aquesta forma, si recuperem els *Documents Professionalitzadors* editats per ASEDES (2007), trobem que l'educació social s'articula com un dret de ciutadania responent a dos finalitats principals: la primera respon a la incorporació del subjecte a la diversitat de les xarxes socials en base a uns elements de socialització i de circulació social i la segona posa l'èmfasi en la promoció social i cultural per tal d'articular noves possibilitats d'adquisició de béns culturals que, alhora, han de permetre configurar els projectes i trajectòries vitals en relació a l'esfera educativa, laboral, d'oci i de participació social.

De fet, el vincle socioeducatiu es mostra com a indispensable a l'hora de portar a l'acció totes aquelles propostes que es basen en un acompanyament i/o orientació. Un vincle socioeducatiu que va molt més enllà d'una aproximació amb el o la jove o el col·lectiu de joves i que requereix com a pas previ la proximitat, que els i les professionals que treballem en el marc de les polítiques de joventut coneguem les dinàmiques que es generen al nostre territori i coneguem els i les joves i, al mateix temps, que aquests ens coneguin a nosaltres. De fet, és essencial que els i les joves d'un municipi tinguin la percepció que al seu territori s'estan desenvolupant accions i projectes en concret.

En aquest sentit, el que sí que podem afirmar en relació a la praxi professional, és que aquesta acció de sortir al carrer i conèixer els i les joves s'ha anat perdent. En aquells municipis on es troba present la figura del o la dinamitzadora juvenil, aquesta tasca professional encara es manté, però en aquells en els quals només hi ha el o la tècnica de joventut, aquesta tasca es mostra invisible, ja sigui per la dinàmica laboral del dia a dia o perquè aquesta tasca no es percep com a pròpia. En definitiva, i tal com sosté Montes, «(...) hemos descuidado de forma flagrante la necesaria relación de proximidad con los jóvenes y hemos negligido fuertemente la dotación de recursos de todo tipo que lo hacen posible» (2011: 69).

És en aquest punt on volem aportar diferents mirades i enfocaments que ens aporta la pedagogia i l'educació social en la nostra praxi professional, partint del fet que la proximitat, la coneixença de les dinàmiques del territori i dels

propis joves és fonamental. En aquest sentit, el benestar subjectiu pren una importància cabdal, entès com aquell procés que realitza el subjecte en posar en relació les oportunitats vitals, els obstacles als quals s'enfronta i l'experiència emocional que el travessa (Morata, 2014). De fet, al nostre entendre, la gran majoria d'objectius que es proposen les polítiques de joventut a escala local i envers els joves, són educatius. D'aquesta forma, pren importància la dimensió «d'educar per la decisió, l'elecció constant o, si es vol, la conscienciació; és a dir, aprehendre uns coneixements, elaborar-los i fer-los teus» (Costa i Gil, 2008: 151). En aquest sentit, aquesta vessant educativa travessa les accions i estratègies que es desenvolupen des de les polítiques locals de joventut. Una vessant educativa que no es troba tan en la seva dimensió quantitativa en relació a uns coneixements, sinó en la seva dimensió qualitativa a l'hora de promoure interessos i inquietuds en els subjectes i que el propi PNJCat 2020 la inclou de forma transversal:

Les polítiques de joventut, des del moment que es treballa amb una lògica de participació o treballen en una lògica de construcció col·lectiva, hi ha tot un procés d'aprenentatge. La participació és aprenentatge i gestió d'habilitats, de coneixement, de guanyar autonomia que et permeti decidir sobre la teva vida i sobre la vida col·lectiva [...]. Jo penso que des d'un posicionament polític i des de l'educació, és molt interessant situar la participació perquè és el que es diu: participar s'aprèn participant [...]. Per tant, és una dimensió d'aprenentatge molt potent. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

En aquest sentit, la part educativa és allò que succeeix en el moment que s'estableixen uns objectius concrets en relació a una temàtica determinada. Totes les accions o activitats que es realitzen per tal d'arribar a aquests objectius, són eminentment educatives ja que es contempla l'adquisició de diferents habilitats i competències. De fet, té una relació estreta amb l'animació sociocultural entesa com a eina o metodologia ja que, tant les finalitats com els objectius, s'igualen en importància amb el procés que es realitza per tal d'arribar-hi. En definitiva, i tal com sosté Caride,

Una visión pedagógica del proceso que se desarrolla, desde la capacidad de análisis (explicación e interpretación de las realidades sociales en las que se pretende «actuar»), hasta la organización, expresión y valoración de sus logros, en particular en lo que supone de satisfacción de los derechos y de las necesidades socioculturales que los motivaron (2005: 80).

De fet, aquest factor ens mostra una variable clau en tota acció socioeducativa que és la intencionalitat, ja que és dirigida cap a un subjecte o grups de subjecte amb unes finalitats determinades; sense intencionalitat, l'acció

educativa no existeix. En aquest sentit, la pedagogia social pot arribar a ser una eina indissociable a l'hora de plantejar la nostra tasca professional i fer front als reptes que ens trobem al nostre dia a dia. Així doncs, «el treball social amb joves, l'educació no formal i la participació juvenil, són aspectes centrals no només per a treballar l'exclusió social, sinó també per contribuir al desenvolupament personal i educació de les persones, així com per promoure ciutadania activa» (Montseny, 2015: 40).

Aquesta premissa també es troba recollida al Pla d'Actuació Territorial de Joventut 2016 (PATJ) quan diu que el gruix més important de les polítiques locals de joventut són essencialment de caire educatiu i socialitzador (Ídem, 2016). Així doncs, una dimensió pedagògica que ens aportï les eines i recursos necessaris per saber estar i saber fer.

4.5.1. El vincle socioeducatiu

El vincle socioeducatiu en el marc de les polítiques de joventut esdevé essencial, ja que fomenta i potencia aquest la relació interpersonal que s'origina entre el tècnic o tècnica de joventut amb el o la jove o grups de joves:

Anomenem vincle socioeducatiu el procés i el resultat de la relació que s'estableix entre els professionals de referència (siguin tècnics, dinamitzadors, informadors o educadors) i les persones joves amb qui interactuen, ja sigui en els equipaments, en els serveis o en el marc dels programes que s'hi adrecen. Aquesta relació pretén afavorir que els joves siguin protagonistes de la seva vida i millorar la seva situació en el món, així com les seves maneres de relacionar-s'hi i viure-hi (Mencía, 2016: 34).

De fet, des d'aquest enfocament de les polítiques de joventut es trenca amb la concepció d'entendre aquestes polítiques com a receptores de serveis i es posa l'accent sobre les relacions que s'estableixen amb els i les joves per tal de promoure la seva autonomia i apoderament. Així doncs, la tasca dels i les professionals de les polítiques de joventut, va relacionada amb l'encontre i la relació amb l'alteritat. En aquest sentit, afirmem que aquest encontre hi és present i es materialitza en múltiples espais i de diverses formes. És, doncs, segons el posicionament ètic de cada professional, com aquest encontre podrà donar uns resultats o uns altres, ja que va relacionat en com el professional es posiciona davant d'aquest espai educatiu i si el considera com a tal, que al nostre entendre així és. És el reconeixement de l'altre com a subjecte actiu de l'acció.

Yo creo que es básico el vínculo. Eso no quiere decir que te confundas con el rol. La gente necesita ver que le importas de verdad. No se puede tener otra mirada y realmente te tiene que salir. La gente que nos dedicamos en estos ámbitos tenemos un amor por la vida misma muy fuerte. Y esto también es conflicto, pero también lo entiendes y también se tiene que marcar los límites porque también es aprendizaje (C, Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

Així doncs, ens sembla interessant aprofundir sobre la relació que hi ha entre aquest vincle socioeducatiu i l'acció comunitària i de medi obert. D'aquesta forma, el vincle socioeducatiu no és quelcom que es pugui ensenyar sinó que es dona en la pràctica, en les pròpies significacions compartides i contraposades, en els diferents espais i des d'una òptica d'horitzontalitat. Ens fiquem un davant de l'altre amb les nostres respectives experiències, sentiments, emocions i trajectòries vitals. És en aquest sentit com habitar els espais que habiten els i les joves esdevé essencial per dos motius. El primer fa referència a situar-nos des de l'horitzontalitat i des dels seus propis espais. Això ens obliga a sortir de la nostra zona de confort, abandonant per uns instants l'equipament juvenil, el punt d'informació juvenil o el despatx a fi d'aventurar-nos a observar amb els nostres propis ulls què és el que passa. D'altra banda, propicia que es doni aquest reconeixement professional però des de l'horitzontalitat i que alhora, els i les joves vegin els diferents espais que tenim al nostre territori com a propis, en el sentit que superen aquells espais on es donen estratègies de caire moralitzadores.

(...)Hem de fer menys coses i observar més el que fan els joves (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

Així doncs, és a partir de la proximitat i el treball en l'entorn (medi obert) les que fan possible la comunicació i la interrelació:

Les dinàmiques de proximitat no són res més que un conjunt d'estratègies que possibiliten el diàleg, la interacció interpersonal, la participació, l'obertura dels equipaments i serveis, i l'acostament dels serveis i equipaments a la realitat juvenil, als diferents perfils juvenils, als seus paràmetres lingüístics i culturals, als seus espais de trobada, a les seves activitats i continguts d'interès i als seus desitjos i aspiracions, entre molts altres aspectes (Mencía, 2016: 36).

4.5.2. Sortir al carrer

Entenem el medi obert com aquell conjunt d'espais que s'originen en la quotidianitat de les persones en una interacció constant i que s'articulen des de la seva dimensió educativa. En definitiva, «com un espai educatiu on (...) s'hi creen vincles des de les pròpies potencialitats, desitjos i motivacions. Són uns

vincles que contribueixen a la transformació personal i social a partir de la interrelació de tots els agents socials de l'entorn» (Mencía, 2016: 37).

Però l'actuació en medi obert també ens permet observar i analitzar com es configura el nostre barri, poble o ciutat. Quins són aquells espais que més utilitzen els i les joves i perquè i quines pràctiques culturals s'hi porten a terme. Però també, i no menys important, els espais d'exclusió que la pròpia ciutat genera i que porta a segregar col·lectius i grups de joves. De fet, els espais públics són construïts i com a construcció social responen a un seguit de significacions i concepcions establertes. En definitiva, mostra les confluències però també els malestars en una paradoxa constant ja que «d'una banda a certs ciutadans se'ls limita, se'ls veta la presència i estada al carrer i d'una altra, és a l'espai públic, al carrer, on van a parar aquelles persones que per diferents motius han estat expulsades de les institucions: de l'escola, del treball i també de la família» (Rosa; Brignoni i Fryd, 2012: 70).

Nosaltres tenim més potencia en l'espai no formal i la participació s'hauria de treballar des d'aquest espai no formal [...]. En aquest espai no formal que els joves surten de l'institut, ja es comporten de diferents formes i es poden treballar coses diferents. Per exemple, si es volen treballar temes de gènere o sexistes es poden veure molts rols i dinàmiques ja que en l'espai formal s'acostuma a saber el discurs però la pràctica és una altra. (M, Bórras, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

Aquí, però, cal apuntar que per medi obert no només s'entén l'espai públic com a tal, és a dir, el carrer. Per medi obert també s'entenen els diversos serveis que hi ha presents al barri, poble o ciutat i que poden ser tant públics com privats, així com els diferents agents que també hi són presents i que s'articulen en formes ben diverses. D'aquesta forma podem veure com el concepte de medi obert sobrepassa el concepte de carrer agafant una dimensió comunitària a la qual, anteriorment, hi hem aprofundit. Ens sembla important recalcar aquest fet, ja que no podem concebre els subjectes, grups i/o col·lectius situats en un espai públic sense prendre en consideració tot l'entramat relacional i de significacions que hi ha més enllà del propi carrer o plaça. Amb això no volem treure importància a les opcions socioeducatives que ens proporciona l'espai públic (i el carrer) com a professionals de les polítiques de joventut, sinó evidenciar que no estem sols. De fet, el carrer «és concebut com un espai «natural», per la qual cosa l'educador n'ha de conèixer i potenciar la vida. Per esdevenir-se natural, la vida al carrer és aprofitada per l'educador

com a mitjà de la intervenció educativa; com a mitjà de convivència, de quotidianitat i de relació espontània» (Rosa; Brignoni i Fryd, 2012: 106).

És interessant parlar d'espai públic com a generador de relacions, la lògica d'entendre l'espai públic com un espai que es construeix entre tots, que està dotat de valors, que construeix societat, que reivindica drets, poder estar a l'espai públic. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006).

Aquests plantejaments coincideixen també amb la reflexió que fan Benedicto i Morán (2002) quan defensen la importància que adquireixen els espais i els moments per a les pràctiques del que ells anomenen l'aprenentatge de la ciutadania activa. Aquestes experiències de participació es durien a terme en espais quotidians de socialització que es convertirien en autèntics llocs d'aprenentatge

En aquest sentit, doncs, ens sembla idoni apostar per la pràctica socioeducativa en l'àmbit de les polítiques de joventut, ja que per una banda porta a facilitar la vinculació dels i les joves als serveis i equipaments públics amb la finalitat de reforçar aquets llaços socials i comunitaris, tant del subjecte amb l'entorn com entre els subjectes i/o grups. Per altra banda, també ens porta a conèixer què passa al nostre voltant més enllà del despatx o de l'equipament juvenil:

Es evidente, pues, que debemos tener una idea certera de las características de la vida actual de los jóvenes, de cómo y dónde se desarrolla su cotidianidad, de cómo conquistan nuevas formas de autonomía y de las diferencias que separan las experiencias cotidianas de unos jóvenes y a otros, solamente así se podrá alcanzar una imagen cabal de cómo donde se forma la experiencia cívica juvenil (Benedicto, 2007; 35).

De fet, la incorporació de la dimensió socioeducativa a l'acció comunitària pot facilitar un temps i uns recursos a la comunitat per a què ella mateixa pugui analitzar i reflexionar sobre les problemàtiques que ha d'afrontar, així com en les pròpies relacions inter i intragrups que s'originen i es resignifiquen en aquests espais (Llena i Parcerisa, 2009).

Más que el ir, es el sentido del ir y como lo vas a dotar humanamente. Porque nos movemos por lo humano. [...] En este sentido me parece que es muy interesante movernos hacia los espacios de los jóvenes, pero reorientando la práctica. [...] Si se revisa la práctica en estos términos me parece muy interesante. Crear un canal de comunicación y un lenguaje común. (C, Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

Tot i així, aquesta sortida de la nostra zona de confort, no és viscuda ni compartida a nivell professional i sovint és degut a una confusió en conceptes, termes i funcions que comporta una acció o una altra.

A vegades es pensa: carrer, situacions de risc, no ha d'anar el tècnic o tècnica, sinó que ha d'anar l'educador social perquè l'educació social és el que treballa amb persones en risc d'exclusió social. Aquí hi ha moltes errades de concepte. L'educador social no té per què treballar només amb persones amb situació de risc i la segona és que per molt que succeeixi a l'espai públic no té per què haver-hi situacions de risc i si n'hi ha, tu com a tècnic has d'assegurar que es cobreixen les necessitats de les persones joves amb situació de risc i de les que tenen altres situacions més normalitzades. (A. Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

Jo crec que el fet que el tècnic no trepitgi el carrer és fruit de la mandra que no pas perquè no sigui necessari ja que és molt important. El que passa es que clar, si tu el teu horari és de matins, comença a demanar tardes. [...] Jo trobo que això ben pensat, ben planificat, amb recursos, amb compensació, però clar.... si tu no saps què fan els joves, què pots dissenyar? Què pots pensar? Què faràs? Tu hauries de saber què passa als bars del teu poble, i jo et defensaria que tu hauries d'estar allí fotent-te una birra, però això són hores de feina.[...] Anant al carrer pots veure si hi ha colles, si no n'hi ha, si hi ha rivalitat, si hi ha entesa, i bé, si hi ha també col·lectius d'altres tipus, si està la cosa barrejada, entre d'altres. (M, Bórras, comunicació personal, 20 de desembre de 2016)

És doncs, aquesta aposta pedagògica la que ens permetrà treballar des de la proximitat i la interlocució tot dotant d'importància els espais informals on hi són presents els i les joves i que ens permetrà un millor coneixement i, consegüentment, una millora en la confecció i l'articulació de les diferents accions, estratègies i projectes a dur a terme en un barri, poble o municipi en concret.

5. Teixint les polítiques de joventut

Arribats en aquest punt d'un camí recorregut, ens agradaria acabar amb una síntesi sobre aquells elements que cal tenir en compte amb aquest posicionament intencionat des de l'educació social.

L'acció comunitària en medi obert com a posicionament pedagògic

L'acció comunitària apareix com una estratègia fonamental a l'hora de veure i analitzar les dinàmiques d'exclusió que es donen als nostres territoris. De fet, no hem d'oblidar que una de les nostres finalitats és garantir l'accés i la igualtat d'oportunitats a tots i totes les joves del nostre poble, barri o municipi. Però no només en aquest sentit, sinó que també ens pot facilitar arribar a aquelles persones joves més grans. De fet, aquest és un debat que sempre s'origina en diversos espais de formació o compartits i que molts i moltes professionals ens el qüestionem en el nostre dia a dia: Què fer per arribar a aquelles persones joves que ja no es troben a l'institut? Sovint, la gran majoria d'accions i projectes van destinats a joves adolescents, sobretot, aquells joves que es troben dins l'etapa de l'educació secundària obligatòria (ESO). Segurament és així perquè ens és més fàcil poder-hi accedir, ja que trobem un marc idoni com és l'institut per tal de poder-hi treballar. Amb tot, però, no hem d'oblidar que les polítiques de joventut també han de contemplar aquella part del col·lectiu jove més gran i idear les estratègies adients i oportunes per tal de poder-hi arribar. Alcántara i Borràs hi fan referència en les entrevistes mantingudes amb ells:

En els conceptes de relació socioeducativa i acompanyament, hi ha un perill. Un perill que ens quedem amb les primeres franges d'edat, en els 12 – 16, perquè és on resulta més fàcil aplicar projectes educatius. Existeix aquest perill i està passant molt. La infantilització de molts equipaments i projectes que van cap aquesta edat i això és un perill. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

Per què fem participació fins als 18 anys? Segons la meua opinió és perquè és lo fàcil ja que els tens allà a l'institut. Ells estan allí. A l'institut, a la mínima que sona el timbre, els joves se'n van, en canvi, en altres espais, potser n'hi ha menys, però es queden. Llavors la participació adquireix un sentit de qualitat ja que t'hi sumes perquè vols i estàs en via informal. Què passa? Alguna cosa no fem bé quan no es trasllada quan fan els 18. [...] Si això no t'ho pots emportar al teu terreny, doncs és difícil que et vinguin els de 18. (M, Borràs, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

És en aquest sentit, com l'aposta estratègica cap a l'acció comunitària i el medi obert també ens pot permetre acostar-nos a aquests joves ja que, de ser-hi hi

són, i estan relacionats amb la comunitat. A més, és l'única manera de conèixer els seus propis interessos i motivacions.

Aquesta funció en l'espai públic és pròpia del tècnic o la tècnica de joventut i hauria de ser una línia seva de treball. Si no pot, té una gran eina que és el treball comunitari. Allí on ell no arriba doncs pot parlar amb l'educador, el dinamitzador, pot recollir la informació i partir d'aquí per poder generar vincle. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

De fet, Montes veu aquest vincle amb els i les joves i amb els seus interessos com a elements indispensables:

El primer element seria que allò que estiguis treballant tingui a veure amb els joves. Que ells tinguin un interès o respongui a una necessitat. S'ha de trobar la manera que allò interessi al jove. Participació és voluntat. [...] Aquesta necessitat objectiva que tu, com a professional, la perceps com a tal, s'ha de trobar la forma de què això que tu perceps o que tu objectivament decideixes que és una necessitat interessi o impliqui als joves. (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

En aquest sentit, l'animació sociocultural ens obre unes oportunitats molt òptimes per tal de treballar tots els elements que estem apuntant ja que s'articula des del medi obert en base a una proximitat, uns vincles significatius i vivencials, una identitat compartida però a l'hora, particular i unes necessitats i problemàtiques col·lectives.

L'animació sociocultural, que de fet, és participació, bàsicament es tracta de gent que intenta implicar al ciutadà en la solució dels seus problemes. És amb això que es construeixen les polítiques de joventut." (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

De fet, l'animació sociocultural es vertebrava com l'eina i la metodologia, ja que fomenta la identitat cultural, la promoció d'una actitud democràtica, la participació, el treball d'assertivitat col·lectiva, el pensament crític i la generació de canvi social: «els participants s'inicien en el procés d'aprenentatge a partir d'una acció, a partir d'una experiència o situació concreta. Des d'aquí, observen els efectes de les seves pròpies actuacions i tracten de comprendre'ls» (Calvo, 2002: 81).

En conclusió, la dimensió pedagògica ens dona les eines i metodologies per poder ser-hi presents. Una presència que es basa en el vincle i l'acompanyament des d'un clima d'horitzontalitat però que, al mateix temps, dona importància a la configuració de xarxes relacionals i de socialització que es donen en el nostre context immediat.

Participació, proximitat i vincle

Si partim de la idea d'establir les polítiques públiques sota la lògica de la governança relacional, la participació és essencial. Parlar de governança relacional és, per una banda, fer un exercici d'humilitat i reconèixer l'ampli ventall d'agents que existeixen al territori en el qual treballem i que també articulen projectes i/o serveis adreçats a joves, és a dir, que també realitzen polítiques de joventut. És doncs, no atribuir-nos, exclusivament, als tècnics i tècniques de joventut (o més ben dit, a l'àmbit institucional) el gran entramat d'accions i estratègies que conformen les polítiques de joventut i realitzar un exercici de reconeixement i de suport a aquelles iniciatives, projectes i/o programes que també són presents, tot apostant pel desenvolupament comunitari. En aquesta línia, la participació juvenil en el si de les polítiques de joventut s'ha d'entendre com aquella que pot produir canvis significatius, reals i tangibles:

Es tracta de conèixer i reconèixer si els impulsors de les iniciatives de participació juvenil busquen que aquests processos generin canvis, sigui des del punt de vista individual (foment d'una ciutadania activa) o comunitari (increment del capital social, reducció de les desigualtats socials i millores en el territori) (Ballester, 2013 :41).

Però també es tracta de ser conscients què entenem per participació, ja que aquesta s'ha d'entendre com un procés a llarg termini. Des del nostre posicionament, una acció puntual que incorpori dinàmiques participatives no potencia processos participatius, al contrari, fomenta murs i obstacles que a la llarga, són difícils d'enderrocar.

En relació a la participació, el poder és un element clau ja que precisament es tracta de delegar aquest poder cap al col·lectiu jove per potenciar tot un procés d'apropiació:

Delegar poder és no tenir por a un espai on hi hagi poder. És a dir, jo com administració, jo com ajuntament, jo com associació de veïns, decideixo però al mateix moment també decideixen les altres persones [...]. Perquè al final la participació és poder. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2016).

En aquest punt, cal articular projectes col·lectius que tinguin especial incidència en l'entorn i s'assentin sota una dimensió comunitària. Més enllà dels aprenentatges substantius, el que realment aporta valor són les experiències i els vincles que es creen. Uns vincles que van molt més enllà del grup d'iguals i

que s'aferrin a la idea de comunitat des de l'autoconeixença i la proximitat. Parlem de proximitat ja que no hem d'oblidar que els i les joves construeixen les seves pròpies experiències en aquells espais de vida quotidiana, on es trenca el mur entre allò públic i allò privat (Benedicto, 2007).

En definitiva, apostar per una participació protagònica posant l'èmfasi en la dimensió substantiva de la participació, en el sentit que infants i joves esdevinguin actors socials i subjectes polítics, recalcant la dimensió comunitària. Entendre la participació juvenil des d'aquesta dimensió pot contribuir en aspectes com els valors comunitaris, la cohesió territorial, la coresponsabilitat educativa o la visió que es té dels joves. Però, especialment, pensem que «pot ajudar a retornar als joves el seu paper en la construcció dels nostres barris i ciutats» (Ballester, 2013: 49). Tot i així, també s'ha de tenir en compte les funcions que ens pertoquen com a professionals i, en última instància, els drets i serveis que ha de garantir qualsevol administració pública, en el nostre cas, cap als i a les joves:

Podríem dir que els joves fan polítiques de joventut quan en un projecte determinat aconseguixes que s'autogestionin. [...] Però hem de tenir clar també el nostre encàrrec ja que atorgar les polítiques de joventut exclusivament als i a les joves és abandonar la teva funció (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

Així doncs, és important saber incloure aquells espais de participació juvenil que no passen per la materialització d'una associació i que fins i tot, no hi tenen res a veure, però que, al mateix temps, articulen experiències significatives sota la creació de projectes comuns i col·lectius. D'aquesta forma, passa a ser rellevant la necessitat de «cercar una estratègia que aconseguixi encaixar les expectatives dels gestors públics amb relació a les dinàmiques de participació de les persones joves. L'Administració ha de generar espais i processos menys institucionalitzats i flexibles i adaptar-se a les formes de participar de la gent jove» (PATJ, 2016: 38).

Qui té ganes de participar, ara té molts més instruments que abans. [...]. Ara hi ha molt més ventall per participar el que passa que hem d'obrir el concepte de què entenem per participar, acceptar-ho i integrar-ho. [...] Nosaltres hem d'anar allà on hi hagi joves. Si una associació no és juvenil però hi ha joves, allò és un objecte de treball per a mi. (P, Montes, comunicació personal, 25 de novembre de 2016).

Les polítiques han d'incloure aquests espais informals perquè el que estan fent aquests joves són polítiques de joventut. No són polítiques de l'Administració perquè no les fa l'Administració però són polítiques de joventut perquè ells estan marcant línies de treball, parteixen d'una necessitat, s'ajunten i la desenvolupen. [...] Jo penso que el que ha de poder

fer l'Administració en tota aquesta lògica és reconèixer això i poder-hi donar el marc, poder-hi donar l'espai. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006).

Els joves s'ajunten per decidir el que els interessa, construeixen, tiren endavant temes. Tiren més endavant amb oci que no pas amb salut. Bé, d'acord. Però aquí també està el paper de l'administració d'escoltar i fer que les coses passin. I en espais de participació els hem de reconèixer, els hem de facilitar i si és necessari, dotar-los de recursos. I si el jovent s'ajunta al bar, doncs igual haurem d'estar allà. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

Aquests espais [informals] són participació. Des de joventut hi va haver un intent d'acostarse com a experiència. De donar resposta i de treballar amb aquesta tipologia de participació. Però el que no es pot fer en ambients informals jugar la lliga formal sinó que hem de ser nosaltres qui juguem la lliga informal.[...] Al ser joventut tenim l'oportunitat de poder apropar-nos-hi i trobar les formes més adequades en cada territori. (M, Borrás, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

Tot i així, ens sembla també important anotar en aquest punt la metodologia, que des del rol professional, es fa servir per propiciar aquesta participació. En aquest sentit, els espais, les dinàmiques, les preguntes, tot el que configura aquell context, etc. pren una doble significació que, com a professionals, hem de tenir present. En aquest sentit, no és el mateix que ideem espais participatius en el marc de l'institut (educació formal) on la participació d'aquests joves és obligatòria, que fer-ho en espais informals on participarà qui voldrà. Això ens remet al debat sobre participació entre la quantitat o la qualitat d'aquesta. Així doncs, no volem dir que no s'hagi de fer participació en ambients formals, però sí que afirmem que, com a professionals, hem d'analitzar quines variables entren en joc, ja que determinaran les respostes i l'acció dels subjectes.

Per exemple, en un procés se'ls convida a venir a l'Ajuntament i no venen. Esperem-nos... Potser és que has d'anar cinc vegades a llocs on estan ells i generar esperit de relació i marcar uns temes. Llavors decideixes si anar a l'Ajuntament o a un altre lloc, amb els límits que hi pugui haver i que de ben segur que hi seran presents. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

Hay un punto ahí de cómo hacemos las preguntas que es muy importante y se está haciendo fatal. Muchas veces preguntamos qué quieren y no el cómo. La participación no es solo el que quiere la gente. Como formulas la pregunta lo determina todo. [...] En cómo lo hagas va estar muy determinada la respuesta. (C, Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

S'ha de tenir en compte la formulació de la pregunta i sobretot en l'entorn que es fa aquesta pregunta, ja que si es fa en l'entorn del institut es veuen forçats a contestar [...]. A vegades se'ls hi pregunta: bé i què us agradaria fer això? I tothom: ah si, si. Però potser ja els hi has preguntat tu. No ha vingut d'un altre procés de recollida de formació més basat en el que fan ells, com es troben, com es relacionen, què els hi passa, etc. I l'altre és que si tens un grup més o menys estable de joves amb els quals vas treballant, doncs llavors fins i tot coresponsabilitzar-los. Però hi ha d'haver tot unes condicions anteriors. (M, Borrás, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

Tanmateix, existeixen límits ja que, sovint, l'administració només té en compte allò que és avaluable a curt termini, allò que és un producte o un servei. La participació, en aquest sentit, necessita el seu temps i el seu procés. En aquest sentit, Borràs apunta que

(...) a vegades els tècnics i tècniques estan obligats a programar a l'hora d'oferir uns serveis i clar, la participació no pots ficar un paper en blanc i dir "faré participació amb els joves". Sí que ho pots fer, però no porta resultats a curt termini. (...) Per a mi el gran problema és que no és tangible i com no és tangible tu no pots dir "he fet un producte en concret. A més, la participació fluctua molt". (M, Borràs, comunicació personal, 20 de desembre de 2016).

L'educació per a la participació

Si la participació és quelcom construït socialment i après, cal donar importància a l'educació per a la participació. Així doncs, per tal que els i les joves puguin assumir aquest paper actiu i crític a l'hora de participar, esdevé cabdal donar les eines i els recursos indispensables per tal de fer-ho possible. Si entenem que la participació no és una habilitat amb la qual naixem i que és quelcom que anem adquirint mitjançant diversos processos de socialització, és important que des dels diferents agents s'interioritzi aquesta cultura participativa.

En aquest sentit, fem referència a l'educació formal i al paper protagonista que pren en relació a ficar en joc aquests recursos i eines d'apropiació de la participació. Som conscients que l'educació formal sempre ha donat més importància als aspectes cognitius i de rendiment que no pas als aprenentatges que es poden donar en les múltiples interaccions entre grups d'iguals, però també pensem que aquest enfocament en relació a la participació ha de ser present en els diversos espais i debats que treballen en la línia de la innovació pedagògica a les nostres aules. No és només una funció de l'educació formal ja que, si aquesta educació per a la participació no va més enllà de les parets dels nostres centres educatius, es quedarà amb la part substantiva deixant de banda l'experiencial, oblidant que el propi context i entorn ofereix múltiples oportunitats d'aprenentatge en participació (Piédrola i Coscolla, 2007).

De fet, també cal fer referència a l'educació en valors en relació al concepte de ciutadania. Seguint a Cárdenas, l'educació en valors l'entendríem com:

Un proceso de descubrimiento y reflexión personal a lo largo del cual, cada sujeto irá construyendo e identificando aquellos valores que desea hacer

propios y que le servirán de base para desarrollarse como ser humano, alcanzando una convivencia positiva con quienes le rodean y ejerciendo una ciudadanía activa en su realidad (006: 117).

Així doncs, incorporar aquests processos en l'educació formal i informal crearà espais idonis per a l'apropiació de recursos en l'esfera personal i col·lectiva. Recursos i eines que serveixin per poder entendre el món i el context en el qual vivim:

Los aprendizajes de la ciudadanía en su gran mayoría tienen un carácter informal y consisten básicamente en la adquisición por parte de los sujetos en sus contextos de experiencia y actividad de una serie de capacidades que les permiten entender e interpretar el mundo en el que viven, su posición dentro del mismo y las relaciones con los otros, así como su papel de actores con capacidad de acción y transformación. (Benedicto, 2007 :34)

En definitiva, tal i com sostenen Agudo i Albomà,

(...) debemos buscar la capacitación de las personas jóvenes para una plena autonomía a la vez que les facilitamos el necesario espacio para su expresión, la experimentación y el ensayo. Sin olvidar que hay que poner en valor sus aportaciones para la construcción social (2011: 92).

Si no educas para la participación hay un montón de gente joven que se queda fuera porque no tiene ni las habilidades emocionales ni las capacidades ni les importa. Este tipo de perfil está muy lejos de los centros de poder. [...] O se trabaja eso o las políticas de juventud serán para gente de un modelo de bienestar (C. Guerrero, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

6. Conclusions

Com s'ha apuntat al començament, aquest TFG ha nascut a partir d'uns interrogants i qüestionaments envers la pròpia praxis professional. Són molts els límits i obstacles que ens trobem en el nostre dia a dia, des de situacions laborals inestables i molt precàries, fins a les dificultats pròpies d'aquest perfil professional, que depèn de l'alternança d'equips de govern a les institucions. Prenent com a posicionament personal que la nostra figura no és neutral, ens reafirmem en el fet que les nostres funcions no passen exclusivament per executar el que es decideix i/o es prioritza des d'equips de govern sense projectes polítics a llarg termini, sinó que passa per donar resposta a les necessitats reals dels joves.

Que siguem tècnics no vol dir que siguem neutrals. Cada persona té una forma d'entendre les coses i per tant, ser tècnic no és neutral i s'han de poder tenir debats polítics perquè afecta a les pròpies accions. I que tot no deixa de ser política i més si hi ha educació al darrere. (A, Alcántara, comunicació personal, 7 de desembre de 2006)

Yo estoy completamente en desacuerdo que la técnica no tiene que ver con la política. Para mí una relación íntima y estrecha. Yo creo que los técnicos... De hecho, yo pienso que como técnico no puedes desarrollar una política de participación si tu no participas. A mí me parece que no se trata tanto de formación, sino que te lo tienes que crear. Tú no puedes motivar a la gente a participar si tu no lo haces porque hay un montón de dinámicas que no vas a entender y que van a ocurrir porque la experiencia en participación es el título. Porque tú puedes estudiar metodologías, pero se tiene que experimentar. (C, Guitérrez, comunicació personal, 19 de desembre de 2016).

Per tant, és responsabilitat nostra assegurar que aquestes polítiques cobreixen la igualtat d'accés i de condicions als diferents serveis, projectes i/o activitats que es desenvolupin i que aquestes dotin de protagonisme al col·lectiu jove. Si no assumim aquest posicionament ètic i polític, no estarem fent polítiques de joventut. El nostre rol, doncs, ha de facilitar l'accés dels i les joves a les pròpies polítiques de joventut, articulant la participació com un element transversal i sempre present tot creant, potenciant i enfortint espais d'apropiació per part d'aquest col·lectiu.

El temps, doncs, pren una rellevància important . Hem de disposar de temps. Temps per pensar, per reflexionar i per analitzar el nostre entorn, que és el mateix entorn en el qual viuen els i les joves. Saber aturar-nos i prendre partit. Poder conèixer els i les joves, sí, però també ser reconeguts. Un espai i un temps que ens permeti veure davant de les bones paraules i la formulació més

que correcte d'objectius, què és allò que s'ofereix al o a la jove i si realment obre noves oportunitats o, pel contrari, se l'està lligant encara més a la seva situació de dependència.

De fet, tenim un marc idoni per treballar amb aquesta direcció amb l'existència d'una llei en matèria de polítiques de joventut que, si ve pot ser insuficient, ens dona aquesta empara i amb el reconeixement progressiu dels i les professionals amb la incorporació gradual de diferents formacions específiques.

En aquest sentit, l'acció comunitària i el treball en medi obert ens donen la possibilitat d'articular aquesta estratègia des d'una mirada multinivell que passi per la dimensió individual, la grupal i la comunitària per atendre'ns, precisament, a aquesta heterogeneïtat de visions, de mirades i de posicionaments i reconèixer i donar valor a les diverses formes d'acció juvenil des de múltiples fórmules. Això ens ha de servir per cercar diversos mecanismes, canals, estratègies i òrgans que puguin articular aquesta proximitat amb els i les joves, tot afavorint diferents processos de transformació on les relacions es creïn i es resinifiquin des d'una dimensió participativa i educativa. Amb les mateixes oportunitats d'encerts, però també d'equivocacions, ja que d'això es tracta l'aprenentatge. En definitiva, de reivindicar-nos i reivindicar-los com a ciutadans i ciutadans en el si d'una governança relacional.

Com ja s'ha dit anteriorment, aquest TFG parteix d'un posicionament ètic i polític i vol contribuir al debat entorn de les polítiques de joventut, aportant elements que ens semblen importants a propòsit de la participació social. Volem que es debati i, sobretot, que s'escrigui. Sovint es dona una dissociació entre la teoria i la pràctica i som els i les professionals que desenvolupem la nostra pràctica en múltiples contextos els que hauríem de contribuir a analitzar i investigar per donar resposta a les coses que ens incomoden. Es definitiva, hem volgut aproximar-nos al concepte de participació en el marc de les polítiques de joventut entenent aquestes des d'una lògica comunitària, és a dir, entenent aquestes polítiques com les que es donen en un territori concret i que tenen com a finalitat la millora de les condicions de vida del col·lectiu jove. En un context on el que es prioritza la individualitat i la competència, configurant-nos els subjectes com si fóssim empreses, creiem que és essencial recuperar

aquesta dimensió col·lectiva i comunitària en el treball amb els joves. Així mateix, entenem que cal fer front a aquells projectes o idees que, davant d'una lògica capitalista, fomenten la precarietat d'aquest col·lectiu en el context actual.

Per molt que de vegades la pràctica concreta hagi reproduït aquests estereotips (convertint les primeres polítiques en perifèriques, i les segones, en polítiques ineficaces), cal dir que el primer objectiu que s'ha de plantejar tota política adreçada a fomentar l'accés i l'exercici de la ciutadania per part dels joves ha de ser d'actuar sobre els obstacles socioestructurals que dificulten la conversió dels joves en subjectes autònoms, vinculant per tant l'exercici de la ciutadania amb la conquesta de l'autonomia, individual i col·lectiva, per part dels joves. (Benedicto, 2007: 123).

En definitiva, aquest TFG, és una primera aproximació que intenta desenvolupar idees, elements i estratègies interessants a tenir en compte en el desplegament de les polítiques de joventut locals i la participació juvenil. En aquest sentit, es deixen molts debats oberts ja que partim del posicionament que no existeixen fórmules ni estratègies que funcionin com a tal sinó que aquestes s'han d'adaptar i modelar segons el context i les dinàmiques locals. Una acció pot funcionar en un territori determinat però una altra no. En aquest sentit creiem que és important que els i les professionals prenguem com a pròpia aquesta tasca de sistematització per tal de poder construir coneixement col·lectivament des de la pràctica i amb la teoria, des del que es fa i funciona però també des del que no es fa i hem d'anar descobrint.

7. Bibliografia

- Agiriano, P; Bergua, E; Castaño, J. (2002). Políticas integrales, afirmativas,...o simplemente simulacros? *Revista de estudios de juventud*, 59.
- Agudo, B; Albomà, R. (2011). Autonomía y empoderamiento de las personas jóvenes". A, Domingo, A (Coord.), *Las políticas públicas de la juventud. Revista de Estudios de Juventud*. Madrid: Instituto de la Juventud.
- ASEDES (2007): Documentos profesionalizadores. Barcelona: Asociación Estatal de Educación Social.
- Balardini, S. (2000). De los jóvenes, la juventud y las políticas de juventud. *Última Década*. Núm 13, 11 – 24.
- Ballester, M. (2013). *La promoció de la participació juvenil des de l'acció comunitària. Aportacions d'un estudi de cas*. Barcelona: Direcció General de Joventut.
- Barbero, JM. (2011). *Trabajo comunitario, organización y desarrollo social*. Madrid: Alianza Editorial.
- Bayón, O. (2007). El futur de les polítiques de joventut. *Informes FRC*, 69 – 101.
- Benedicto, J. (2007). L'accés dels joves a la ciutadania: un repte per a les societats democràtiques. A, Diputació de Barcelona, *Joves i polítiques de joventut. 25 aportacions*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Benedicto, J; Morán, ML. (2003). *Aprendiendo a ser ciudadanos. Experiencias sociales y construcción de la ciudadanía entre los jóvenes*. Madrid: Institut de la Joventut,
- Calvo, A. (2002). *La animación sociocultural. Una estrategia educativa para la participación*. Madrid: Alianza Editorial.
- Cárdenas, C. (2006). La educación en valores desde una perspectiva no formal. *Revista de Estudios de Juventud*, Núm 74, 115 – 129.
- Caride, JA. (2005). La animación sociocultural y el desarrollo comunitario como educación social. *Revista de educación*, Núm 336, 73 – 88.
- Carmona, M. i Rebollo, O. (2009). *Guia operativa d'acció comunitària*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Checkoway, B; Gutiérrez, L. (2009). *Teoría y práctica de la participación juvenil y el cambio comunitario*. Barcelona: Editorial Graó.
- Costa, S; Gil, E. (2008). Los planes comunitarios y otras acciones sociales en el territorio: una mirada socioeducativa. A, Heras, P (Coord.), *La acción política desde la comunidad*. Barcelona: Editorial Graó.

- Driskell, D. (2002). *Creating better cities with children and youth: A manual for participation*. Paris/London: Earthscan/Unesco Publishing
- Francés García, JF. (2008). El laberinto de la participación juvenil: estrategias de implicación ciudadana en la juventud. *Revista OBETS*, Núm 2, 35 – 51.
- Freixa, C. (2001). *Generació @: La joventut al segle XXI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Secretaria General de Joventut.
- Guidikova, I. (2002). Tendencia y perspectiva de las políticas europeas de juventud. *Revista de estudios de juventud*, 59.
- Gumà, R. (2008). La acción comunitaria: transformación social y construcción de ciudadanía. *Revista de Educación Social*, Núm 7.
- Hart, R. (1997). *Children's participation: The theory and practice of involving citizens in community development and environmental care*. Londres: Earthscan.
- Hall, GS. (1904). *Adolescence: its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education*. New York: Appleton and Company.
- Heras, P. (2008). La acción política y la acción comunitaria. A, Heras, P, (Coord.), *La acción política desde la comunidad*. Barcelona: Editorial Graó.
- Heras, P. (2008). Pedagogía social y acción política en la comunidad ¿Qué pedagogía social y acción política? A, Heras, P, (Coord.), *La acción política desde la comunidad*. Barcelona: Editorial Graó.
- Herrera, MM. (2006). La animación sociocultural: una práctica participativa de educación social. *Revista de Estudios de Juventud*, Núm 74, 73 – 93.
- Hopenhayn, M. (2004). Participación juvenil y política pública: un modelo para armar. I Congrés de l'Associació Ilatinoamericana de població, celebrat del 18 – 20 de setembre del 2004 a Caxambú (Brasil).
- HoSang, D. (2003). *Youth and community organizing today*. Nova York: Funders Collaborative on Youth Organizing.
- Íñiguez, L. (2015). Moviments socials: conflicte, acció col·lectiva i canvi social. A, Íñiguez, L; Muñoz, J; Aceros, JC; Vázquez, F, *Acció col·lectiva*. Barcelona: Editorial UOC.
- Krauskopf, D. (1998). Dimensiones críticas en la participación social de las juventudes. A, Krauskopf, D, *Participación social y desarrollo en la adolescencia*. Costa Rica: Fondo de Población de las Naciones Unidas.
- La Carpa. (2011). *Elements decisoris per apostar pel PLJ*. Barcelona: Diputació de Barcelona.

- Llena, A; Parcerisa, A. (2009). *La acción socioeducativa en medio abierto. Fundamentos para la reflexión y elementos para la práctica*. Barcelona: Editorial Graó.
- Llopart, I; Serracant, P. (2004) *Debats i lectures sobre polítiques de joventut*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- Lopez, A; Segado, S. (2012). Teoría, método y práctica: perspectivas sobre la investigación en el ámbito de la intervención social. A, Fombuena, J (Coord.), *El trabajo social y sus instrumentos. Elementos para una interpretación a piacere*. València: Nau Llibres.
- Luque, PA. (1995). *Espacios educativos. Sobre la participación y la transformación social*. Barcelona: EUB.
- Luque, PA. (2001). *Educación Social y Valores Democráticos. Claves para una Educación Ciudadana*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Mencía, L. (2016). *Guia d'estratègies de millora educativa. Com incidir en l'èxit de les persones joves des de les polítiques locals de joventut*. Barcelona: Direcció General de Joventut.
- Marchioni, M. (1999). *Comunidad, Participación y Desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Madrid: Editorial Popular.
- Montes, P. (2011). Los retos pendientes: la proximidad y la consolidación profesional. A, Domingo, A, *Las políticas públicas de juventud*. Revista de estudios de juventud. Madrid: Instituto de la juventud.
- Montes, P. (2008). *Polítiques locals de joventut. Criteris, eines i recursos*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Montes, P. (2000). *Les polítiques de joventut en els municipis petits i mitjans. Eines de treball juvenil*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Montseny, M; Úcar, X. (2012). Bases teóricas de la intervención socioeducativa de los técnicos de juventud. *Teoría de la educación*, Núm, 24, 57-80.
- Montseny, M. (2015). *La relació socioeducativa: una proposta d'anàlisi en les polítiques de joventut*. Tesis doctoral. Departament de Pedagogia Sistèmica i Social. Universitat Autònoma de Barcelona. (Dir. Xavier Úcar Martínez).
- Morata, T. (2014). Pedagogia Social Comunitària: un model d'intervenció socioeducativa integral. *Revista d'intervenció socioeducativa*, 57, 13 32.
- Petrus, A. (1997). Concepto de Educación Social. A, Petrus, A (Coord.), *Pedagogía Social*. Barcelona: Ariel.
- Piédrola, A; Coscolla, R. (2007). *Recerca-acció sobre participació juvenil als centres de secundària de Catalunya*. Barcelona: Fundació Pere Tarrés.
- Robles, A. (2012). Joventut i procés d'autonomia: desmitificar per acompanyar. *Arxiu etnogràfic de Catalunya*, Núm. 12, 57 – 82.

- Rosa, A; Brignoni, S; Fryd, P. (2012). *Ciutats, adolescències i educació social*. Barcelona: Editorial UOC.
- Sellarés, A. (2003). La participació jove. *Sinèrgia. Col·lecció de guies pràctiques*. Barcelona: Secretaria General de Joventut.
- Solé, J. (2010). Antropologia de l'educació i pedagogia de la joventut. A, Planella, J (Coord.), *Antropologia de l'educació*. Barcelona: Editorial UOC.
- Soler, P. (2005). Les polítiques de joventut a Catalunya durant el període democràtic. *Revista d'Història de l'Educació*, núm. 8, 283 – 307.
- Soler, J. (2007). La participació dels i les joves. A, Diputació de Barcelona, *Joventut i polítiques de joventut. 25 aportacions*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- Úcar, X. (2012). Una nova manera de mirar la pedagogia social. *Col·legi de pedagogs de Catalunya*.
- Úcar, X; Llena, A. (2006). *Miradas y diálogos en torno a la acción comunitaria*. Barcelona: Editorial Graó.
- Ventosa, VJ. (2007). Participación, juventud e intervención comunitaria. *Papeles Salmantinos de Educación*, núm 9.
- Zimmerman, MA. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. A, Rappaport, J; Seidman, E (Ed.), *Handbook of community psychology*. New York: Plenum Publishers.